

Grote Bickersstraat 76
1013 KS Amsterdam

Postbus 1903
1000 BX Amsterdam

tel 020 522 59 99
fax 020 622 15 44
e-mail info@veldkamp.net
www.veldkamp.net

COB-focusgroepen vierde kwartaal 2009: Amsterdam

Yolanda Schothorst & Judith ter Berg

januari 2010

projectnummer: 4982

Inhoud

1	Inleiding	1
2	Onderzoeksverantwoording	2
2.1	Opzet en uitvoering van het onderzoek	2
2.2	Interpretatie rapportage	3
3	Resultaten	4
3.1	Impressie van de gesprekken	4
3.2	Hoe gaat het met Nederland?	8
3.3	De economische en financiële crisis	12
3.4	Attitudes ten opzichte van immigratie en integratie	19
3.5	Lessen uit de gesprekken	32
4	Conclusies en slotwoord	34
4.1	Conclusies	34
4.2	Slotwoord	36
	Bijlagen	
1	Uitnodigingsbrief	
2	Checklist + vraagstellingen	
3	Achtergrondgegevens respondenten	

1 Inleiding

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) voert sinds 2007 het Continu Onderzoek Burgerperspectieven uit. Dit onderzoek heeft tot doel ontwikkelingen in persoonlijke en maatschappelijke zorgen van Nederlanders te volgen en te analyseren. Door middel van kwartaalenquêtes en verdiepend kwalitatief onderzoek worden ontwikkelingen in perspectieven van burgers gevolgd.

Het kwalitatieve onderzoek wordt vanaf augustus 2008 elk kwartaal uitgevoerd door Veldkamp en Ferro. Elk onderzoek bestaat normaliter uit het voeren van vier groepsgesprekken, twee door elk bureau.

De algemene onderzoeksvragen zijn door het SCP als volgt geformuleerd:

- Wat zijn de maatschappelijke zorgen van Nederlanders?
- Hoe kunnen bepaalde onderzoeksresultaten uit het kwantitatieve onderzoek worden begrepen en verklaard?

Naast de telkens terugkerende onderzoeksvragen wordt per kwartaal op basis van actuele maatschappelijke ontwikkelingen een aantal specifieke onderzoeksvragen toegevoegd.

Dit rapport beschrijft de onderzoekresultaten van drie focusgroepen die in het kader van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven op 16 en 17 november 2009 in Amsterdam georganiseerd zijn. De gesprekken werden deze keer toegespitst op de stand van zaken in de Nederlandse samenleving in relatie tot de economische crisis. Verder is het volgende thema aan de orde gesteld:

- Hoe kijkt men naar immigratie en integratie?

Na afloop van de drie focusgroepen heeft een nabelronde onder enkele deelnemers plaatsgevonden.

Navolgend rapport betreft een verslag van de resultaten van het door Veldkamp uitgevoerde kwalitatieve onderzoek in november 2009. Hoofdstuk 2 behelst een verantwoording van de opzet en de uitvoering van het onderzoek. In hoofdstuk drie wordt allereerst de visie van de respondenten op de stand van zaken in de Nederlandse samenleving beschreven. Vervolgens gaan we in op de twee verdiepende thema's van deze meting: de economische crisis en immigratie en integratie. Hoofdstuk 4 tot slot betreft een samenvatting van de belangrijkste bevindingen van de focusgroepen tegen de achtergrond van eerdere metingen van burgerperspectieven in 2009.

2 Onderzoeksverantwoording

2.1 Opzet en uitvoering van het onderzoek

In deze meting is een iets ander design gehanteerd dan normaal gesproken. In plaats van de gebruikelijke twee groepsgesprekken zijn er drie gesprekken georganiseerd. Achterliggende reden hiervoor is gelegen in het thema, namelijk immigratie en integratie. Dit thema maakt het logisch om nadrukkelijk allochtonen te betrekken in het onderzoek. Vandaar dat in overleg met het SCP is besloten de groepsgesprekken deze keer in te richten naar etniciteit. Het volgende steekproefdesign is gehanteerd:

- groep 1: autochtone Nederlanders gespreid naar opleiding, leeftijd (18-65 jaar) en geslacht;
- groep 2: autochtone en allochtone Nederlanders gemengd, van wie de helft autochtoon en de helft van Turkse en Marokkaanse afkomst, gespreid naar opleiding, leeftijd (18-65 jaar) en geslacht;
- groep 3: Turkse en Marokkaanse Nederlanders gespreid naar opleiding, leeftijd (18-65 jaar) en geslacht.

Voor alle groepen geldt verder dat tevens is gestreefd een spreiding aan te houden naar gezinssituatie en werkzaamheid.

De selectie van de autochtone deelnemers in de eerste groep is uitgevoerd via het panel van ons zusterbedrijf (TNS NIPObase). Een willekeurige selectie van relevante autochtone panelleden uit Amsterdam kreeg per e-mail een uitnodiging voor deelname aan het onderzoek (zie bijlage 1). In totaal stuurden wij 400 uitnodigingen. Er hebben in totaal 46 panelleden positief gereageerd. Dit komt neer op een respons van 11 procent. Met inachtneming van de eisen ten aanzien van leeftijd, geslacht en opleiding is een definitieve selectie gemaakt.

De selectie van de gemengde groep en van de allochtone groep Nederlanders is uitgevoerd door een selectiebureau.

Uiteindelijk hebben 22 personen deelgenomen aan de groepsgesprekken: 11 autochtone respondenten en 11 allochtone respondenten. Een overzicht van de achtergrondgegevens van de deelnemers is opgenomen in bijlage 3. Alle gesprekken zijn gevoerd aan de hand van een vragenlijst die in overleg met de opdrachtgever is opgesteld (zie bijlage 2). De groepsdiscussies hebben elk twee uur in beslag genomen.

De groepsdiscussies zijn gevoerd op 16 en 17 november 2009 op ons kantoor in Amsterdam. De opdrachtgever is in de gelegenheid gesteld om de gesprekken te volgen via een gesloten tv-circuit.

Op verzoek van het SCP zijn in de dagen volgend op de gesprekken per groep enkele deelnemers nagebeld met een paar korte vragen. Dit is gedaan om een indruk te krijgen van hoe de deelnemers terugkijken op het gevoerde gesprek, de interacties in het gesprek en hun eigen rol. De resultaten van de telefonische belronde zijn terug te lezen in paragraaf 3.1 van hoofdstuk 3.

2.2 Interpretatie rapportage

Kwalitatief onderzoek stelt ons in staat inzicht te verkrijgen in de motieven, attitudes en achterliggende verklaringen van de doelgroep. Deze vorm van onderzoek is open en exploratief en gaat in op wat uit de respondenten zelf naar voren komt. In dit rapport worden uitspraken gedaan over heersende opvattingen in een drietal groepen over de stand van zaken in de samenleving, de opinies over de economische en financiële crisis, de maatregelen van de overheid in deze en de berichtgeving hieromtrent en de wijze waarop men aankijkt tegen immigratie en integratie.

Bij dit kwalitatieve onderzoek gaat het om het vóórkomen van bepaalde uitspraken en niet om de frequentie waarmee de uitspraken worden gedaan. Opgenomen citaten dienen als ondersteuning en illustratie; de citaten zijn cursief en door dubbele aanhalingstekens aangegeven. De resultaten uit dit kwalitatieve onderzoek zijn niet generaliseerbaar naar de specifiek onderzochte groepen als geheel. Bij kwalitatief onderzoek moet altijd rekening worden gehouden met toevallige bevindingen als gevolg van de groepssamenstelling; dat effect is sterker indien maar een beperkt aantal gesprekken plaatsvindt, zoals in dit onderzoek het geval was. Wel geven ze een beeld van hoe in de betreffende groepen over de onderscheiden thema's wordt gedacht.

3 Resultaten

3.1 Impressie van de gesprekken

Zoals gebruikelijk geven we een indruk van de wijze waarop de gesprekken verliepen en de groepsdynamiek in de groepsdiscussies. Dit keer iets uitgebreider dan anders, omdat enkele deelnemers via een telefonisch gesprek nog samen met ons hebben teruggekeken op het gesprek. De invalshoek hierbij was de vraag hoe zij de sfeer beoordeelden, de mate waarin de deelnemers en zichzelf wel of niet eerlijk voor de eigen mening uitkwamen over hoe allochtonen en autochtonen samenleven in Nederland en of het gesprek nog enig effect bij henzelf teweeg heeft gebracht.

De drie discussies kenden een behoorlijk verschillend verloop, zowel qua sfeer als qua discussiegehalte. De discussie met de autochtone Nederlanders verliep redelijk heftig, waarbij de meningen zeer uiteen liepen. De meningen die werden geventileerd, hadden vaak een vrij uitgesproken karakter en gaven aanleiding tot de nodige discussie. Hoger- en lager opgeleiden waren dit keer gemengd in de groepen en dat was merkbaar in het gesprek. Daar waar de lager opgeleiden hun mening niet onder stoelen of banken staken, bleken de hoger opgeleiden degenen te zijn die in de autochtone groep zorgden voor de nuancering van standpunten. Duidelijk werd ook dat sommigen – met name lager opgeleiden – zeer negatief waren gestemd over allochtonen en dit vanaf het begin van de discussie naar voren brachten. Een en ander zorgde voor de nodige levendigheid in het gesprek, waarbij soms oordelend naar elkaar werd gesproken. Zo noemde een voormalig kaartcontroleur een docente die inburgeraars Nederlands geeft 'naïef', omdat zij positief aankijkt tegen de aanwezigheid van verschillende culturen in Nederland. Voor het referentiekader is het goed te weten dat degenen met negatieve gevoelens over allochtonen in Nederland zelf woonachtig zijn of zijn geweest in stadsdelen als Bos en Lommer en Slotervaart; ze spreken dus niet over andermans ervaringen, maar uit eigen ervaring. De betreffende docente heeft zelf al jarenlang een relatie met een Fransman die in Duitsland woonachtig is. Ongetwijfeld hebben ze dus verschillende ervaringen, die mede aanleiding zijn voor hun standpunten.

Een weergave van een deel van de discussie:

Vraag: verschillende culturen winst voor de samenleving??

Resp. 8 "Ja."

Resp. 1 "Je bent naïef."

Resp. 5 "Ja." [instemmend met 1]

Resp. 2 "Als ze zich aanpassen is het helemaal niet erg. Dan is het zelfs leuk. Ik heb zelf 7 jaar in het buitenland gewoond. Maar dat willen ze niet."

Resp. 8 "Dat is niet helemaal eerlijk. Wij halen de mensen hier naartoe met: je hoeft geen taal te leren je gaat toch wel terug. Maar die Turkse mensen in mijn klas komen uit een

cultuur, die weten niet wat naar school gaan is, en die zijn zich daar dus niet bewust van. Wij naar schoolgaand volk gingen er vanuit dat zou iedereen wel doen. En nu zijn we beide wakker geworden.”

Resp. 2 “Oké ze zijn nooit naar school geweest niets.”

Resp. 5 “Maar ze weten wel van alle regelingen gebruik te maken: welke heffingskorting en kinderkorting er is, dat weten ze wel.”

Voor zover wij zelf de discussie al een heel uitgesproken karakter vonden hebben, bleek dit in de nabelronde ook te worden bevestigd door twee deelnemers. Ze hadden beiden het gevoel dat een aantal groepsgenoten iets nadrukkelijker waren geweest in het verkondigen van meningen dan wanneer ook allochtone Nederlanders aan tafel gezeten zouden hebben. Dit gold ook voor een van hen:

“Doordat we met alleen Nederlanders zaten kon ik meer vrijuit praten dan dat ik naast een moslim met hoofddoek had gezeten. Ik wil die mensen niet voor het hoofd stoten. Dan had ik wel dezelfde mening gegeven, maar had ik me wat zachter uitgedrukt.”

Over het algemeen vonden zij het gesprek een open karakter hebben, waarin men wel luisterde naar elkaars standpunten zonder dat dit inhield dat men het met elkaar eens was. Juist het feit dat er uiteenlopende meningen werden verkondigd, zagen zij als bewijs voor de indruk dat iedereen zich vrij voelde de eigen mening naar voren te brengen. Dit hield overigens wel in dat met name twee deelnemers volgens hen lijnrecht tegenover elkaar kwamen te staan en dit ook niet onder stoelen of banken staken:

“Ik zag een hoop blikken gaan tussen die oudere vrouw en man. Die vrouw had een houding van: waar lul je over, doe niet zo discriminerend en die man had iets van: doe niet zo naïef. Ze hadden ook een conversatie met gebaren en niet alleen met woorden.”

“Af en toe een negatieve toon met name door ... Maar er werd wel de tijd genomen om elkaar aan te horen.”

De jonge deelnemster (20 jaar) keek erop terug als een interessante ervaring. Haar is het meest bijgebleven dat de meningen over allochtonen zo enorm uit elkaar kunnen lopen. Het gesprek heeft beide deelnemers verder niet op andere gedachten gebracht. De andere deelnemster (31 jaar) voelde zich na afloop van het gesprek vooral bevestigd door de overige twee negatief gestemden en wilde graag benadrukken dat ze haar mening baseert op ervaringsgegevens.

“Aan de andere kant van de tafel waren ze wat rustiger en geruststellender. Zo van: het valt allemaal wel mee. Terwijl ik me wel zorgen maak of het goed komt. Ik woon in Slotervaart en heb in Bos en Lommer gewoond en heb dus recht van spreken. Ik ben ermee opgegroeid.”

In de tweede groep waren zowel autochtone als allochtone Nederlanders vertegenwoordigd. Saillant detail in deze groep is dat een van de autochtone Nederlanders is getrouwd met een Turkse vrouw en dus vanuit beide posities indrukken heeft over integratie en immigratie. Deze discussie kende een veel rustiger verloop. Men was uiterst beleefd en stelde zich ook begripvol op ten opzichte van elkaar. Onze indruk dat men zich wellicht enigszins inhield, werd later bevestigd in de nabelronde door een paar respondenten, die vertelden dat je je in een gemengde groep toch meer bewust bent van wat je zegt en je een ander (lees: allochtoon) niet wil kwetsen met je opmerkingen. Kortom: er werd niet van alles uitgegooid, dit in tegenstelling tot in de autochtone groep. Dat er ook in deze groep sprake is van negatieve sentimenten ten aanzien van allochtonen kwam pas op een veel later moment in het gesprek naar voren, daar waar het als

gespreksthema werd ingebracht. Maar ook in het gesprek over immigratie en integratie en de betekenis daarvan voor de Nederlandse samenleving viel op dat de toonzetting zowel van de autochtonen als allochtonen in de groep redelijk genuanceerd bleef en dat er eerder werd gesproken in termen van goede intenties en negatieve uitzonderingen zoals hanggroepjes dan dat hele groepen over een kam werden geschoren. Men bleef met andere woorden met elkaar in gesprek. Een impressie uit dit gesprek:

Vraag: meeste mensen doen hun best om te integreren in Nederland?

Resp. 3 "De meesten proberen toch wel echt de taal te spreken. Het is een kleine groep die dat niet doet." (autochtoon)

Resp. 7 "Gewoon jammer dat je geen contact krijgt op zo'n moment en dat is dan voornamelijk de vrouwen die ik dan zie." (autochtoon)

Vraag: herkennen jullie dat?

Resp. 5 "Het verbaast me. Toen mijn moeder hierheen kwam begrijp ik dat ze geen Nederlands sprak, er waren toen ook geen inburgeringscursussen. Er zijn nu zoveel mogelijkheden om de Nederlandse taal te spreken. En ik zag jonge Marokkaanse vrouwen en die spraken geen Nederlands en dan denk ik hoe kan dat? Je bent zo jong en je spreekt geen Nederlands?" (Marokkaanse)

De twee deelnemers die we na afloop nog telefonisch hebben gesproken vonden de sfeer in het gesprek goed. Ze gebruiken zelf woorden als 'prima' en 'een fijne sfeer'. Beide vrouwen (een Marokkaans-Nederlandse en een autochtone Nederlandse) vonden dat de groepsgenoten naar elkaar luisterden en elkaars mening respecteerden. Wel hadden ze onafhankelijk van elkaar het gevoel dat enkele autochtone deelnemers zich misschien iets gematigder uitlieten doordat ze in een gemengde groep zaten. De autochtone Nederlandse: *"Omdat ik toch tussen een Marokkaanse meneer, een Turkse mevrouw en nog een Marokkaanse mevrouw inzat. Ja, ik weet niet of je dan op hun tenen trapt, zo van: ja, zo was mijn moeder ook. Dat soort dingen. Die Marokkaanse mevrouw zei ook, dat als ze jonge vrouwen zag en die dan wel in hoofddoekjes en in eigen taal spraken dat ze dat ook niet goed vond. Dan durf je zelf ook wat meer te zeggen. Maar tuurlijk is het altijd een beetje aftasten. Je bent altijd bang dat je iemand op z'n tenen trapt of kwetst."* En over een gespreksgenote zegt ze: *"Die vrouw van de markt. Misschien had zij wat meer negatieve gevoelens die ze niet helemaal liet horen. Ze riep iets over een groepje met een snauw en was toen fel opeens."*

De Marokkaans-Nederlandse beaamt dat een enkeling zich waarschijnlijk wat voorzichtiger uitliet: *"Ik denk het wel. Er zat iemand aan de linkerkant van mij, een Nederlandse vrouw tussen die Turkse en Marokkaanse jongen in. Omdat ze vertelde dat de Marokkaanse vrouwen bij haar kinderen op school geen Nederlands met haar spraken. Toen begon ze wel en toen had ik het idee: dat zit haar dwars. Maar daarna is er niks anders meer uitgekomen. Vandaar dat ik dacht: ze is toch wel een beetje terughoudend, omdat er toch twee Marokkanen in de groep zaten."*

Het gesprek heeft voor de autochtone Nederlandse geleid tot enige nuancering. Want ze ziet nu meer verschillen tussen Turken en Marokkanen dan ze voorheen zag. *"... volgens mij vertelde dat. Het verschil tussen Turkse jongens en Marokkaanse jongens hoe dat gaat in de opvoeding. Ik had er geen idee van eigenlijk. Dat die Marokkaanse jongens eigenlijk zichzelf opvoeden op straat in van die groepjes, had ik geen idee van."* Ook had het wel indruk op haar gemaakt dat

de autochtone man met een Turkse partner door zijn familie is buitengesloten vanwege zijn huwelijk met haar. Ze had het idee dat dat alleen andersom opging.

De Marokkaans-Nederlandse heeft haar mening niet bijgesteld, maar de groepsdiscussie heeft er wel toe geleid dat ze heeft besloten zich actief te gaan inzetten voor de Marokkaanse groep. *“Ik had al een paar maanden zoiets van: hoe zou ik ertoe bij kunnen dragen dat ik zeg maar mijn bevolkingsgroep kan helpen. Ik ben de volgende ochtend nog gaan kijken voor vrijwilligerswerk. Het speelde al wat eerder. Na dat gesprek dacht ik: misschien kan ik wel wat betekenen daarin. Omdat het weer een beetje naar boven kwam dat een klein deel van de allochtonen het verpest.”*

De derde groep ten slotte bestond uit Nederlanders van Turkse en Marokkaanse afkomst. Opvallend in dit gesprek was de positieve toon die er uit sprak. Men was – zeer in tegenspraak tot de eerste groep – eigenlijk vrij optimistisch gestemd. Bijvoorbeeld over de stand van de samenleving, maar ook over het thema immigratie en integratie. Dit terwijl later bleek dat men ook wel negatieve ervaringen had opgedaan. Blijkbaar leidde dit bij hen niet tot een verongelijkt gevoel of een houding dat het slecht is gesteld met de Nederlandse samenleving. Er was in deze groep ook weinig sprake van discussie, men was het over het algemeen met elkaar eens. Opvallend was dat de gespreksleidster af en toe als autochtone toetssteen fungeerde. Een voorbeeld van het verloop van het gesprek:

Resp. 6 “Niemand vermoord. Iedereen heeft onderdak en kan zelf voorzien van eigen inkomsten en sociale zekerheid. Af en toe hoor je mensen wel zeiken wat betreft de zorgverzekering dat omhoog gaat maar toch kan je wel alles betalen. Ze hebben een terugval. We leven niet onder de echte armen.”

Resp. 5 “Ik vind dat we de goede kant opgaan. Ik werk ook, we hebben geen probleem. Ik merk wel dat ouders naar school komen zonder ontbijt of geen kleren en sommigen zijn niet verzekerd. Gewoon wel onder die armoedegrens leven.”

Vraag: waarom vind je dat we de goede kant op gaan?

Resp. 5 “Ik heb zelf geen nare ervaringen maar sinds ik een hoofddoek draag zeiden ze dat ik er last van zou krijgen. Maar ik heb er geen last van gekregen met mijn hoofddoek.”

Resp. 3 “Ik vind dat het best goed gaat, af en toe hoor je wel geluiden en zeikerige mensen maar als je op financieel opzicht gaat kijken gaat het redelijk goed met de geschoolde mensen. En hier opleiding en leven gaat best goed. Je hebt altijd een groep binnen de maatschappij die het criminele pad opgaat maar dat is best beperkt. Voor de mensen die al jaren hier zitten die het wel wat moeilijker hebben en de Nederlandse taal niet beheersen en daardoor weinig werk krijgen. En met gemeenschappen binnen het land moet het beter kunnen tussen moslims en niet-moslims.”

Bij het nabellen bleek ook dat de deelnemers terugkeken op een plezierig verlopen groepsge-sprek. Zij vonden dat er een positieve sfeer was en hadden de indruk dat een ieder vrijuit de eigen mening weergaf. *“Ik zag niemand twijfelen van: oh zal ik het wel zeggen.” “Ja, ik denk dat iedereen wel vertelde wat hij meemaakt. Hangt er ook vanaf waar je precies woont met wat je meemaakt. Die andere mevrouw die in Slotervaart woont, woont in een wijk waar veel allochtonen wonen en dat is anders.”*

Voor henzelf gold eveneens dat ze vrijuit hun mening hebben gegeven. Ze voelden zich niet gehinderd door hun gesprekspartners en hebben eigen ervaringen voldoende kwijtgekund. *“Ikzelf had het gevoel dat ik kon zeggen wat ik denk. En het maakt mij ook niet uit wat die anderen er van vinden, ik zeg gewoon wat ik ervan vind. De anderen volgens mij ook wel, zegt m'n gevoel. Ze klonken positief.”*

Het gesprek heeft in zoverre geen effect gehad, dat hun mening niet is bijgesteld op basis van de ervaringen of meningen van anderen. Maar het heeft hen wel aan het denken gezet. Een deelneemster stelt dat zij het plezierig had gevonden om de discussie in een gemengde groep te voeren. Dit had wellicht meer discussie opgeleverd. *“Ben wel voorstander van een gemengde groep. Als ik had mogen kiezen had ik liever in de gemengde groep gezeten. Dan kun je meer discussiëren, in onze groep waren we het meer eens. Dan kun je ook doorvragen: waarom vind je dat? Zie je echt alle allochtonen zo of is het een bepaalde groep? Dat is toch anders als je iemand tegenover je hebt die dat echt zegt.”*

Voor de andere vrouw geldt dat zij door het gesprek kennis heeft genomen van het bestaan van het Meldpunt Discriminatie. Mocht er in de toekomst aanleiding toe zijn, dan zal ze zeker contact opnemen met het meldpunt. *“Als je het niet meldt blijft het zo en als je het wel meldt kan er misschien iets aan gedaan worden.”*

Uiteindelijk kunnen we concluderen dat de groepssamenstelling wel van invloed is geweest op de wijze waarop meningen zijn geventileerd in dit onderzoek, maar niet zozeer op wat er inhoudelijk is gezegd. Dit geldt dan met name over het gespreksthema ‘immigratie en integratie’. De autochtone Nederlanders waren meer geneigd om de negatieve kant en de problemen te benadrukken, in de gemengde groep overheerste de redelijkheid en het met elkaar in gesprek willen blijven en in de allochtone groep had het optimisme de overhand. Voor zover we deze indruk zelf al hadden, werd deze later dus ook bevestigd door een aantal deelnemers uit de verschillende groepen.

3.2 Hoe gaat het met Nederland?

Net als in eerdere metingen is allereerst geïnformeerd hoe mensen denken over de algemene stand van zaken met betrekking tot de Nederlandse samenleving. Welke thema's springen eruit voor de Nederlandse samenleving? De deelnemers is gevraagd te kiezen uit een witte en een grijze kaart om uit te drukken of het in het algemeen de goede kant (= wit) respectievelijk de slechte kant (= grijs) uitgaat met de Nederlandse samenleving. De groepen reageren nogal verschillend op deze vraag: in de autochtone groep kiezen drie mensen voor een grijze kaart, de overige vier komen er niet uit en kiezen voor een witte en een grijze kaart. In de gemengde groep kiezen vier deelnemers voor een witte kaart en drie voor een grijze kaart. De groep allochtonen is zeer positief gestemd: alle deelnemers kiezen voor een witte kaart.

Hoe worden de grijze kaarten beargumenteerd? In de autochtone groep wordt aangegeven dat de toenemende agressie in de samenleving een aantal van hen zorgen baart. Mensen hebben een kort lontje en zijn bij de minste of geringste tegenslag al uit hun evenwicht wat ze op een intimiderende manier aan anderen laten merken. Onmiddellijk komt hierbij als verdere verklaring voor de negatieve stellingname om de hoek kijken dat agressie op straat, in de tram en in

winkels onvoldoende wordt aangepakt door de overheid. De overheid treedt in hun ogen te slap op, waardoor de schuldigen niet worden afgeremd in hun gedrag. Kortom: er wordt onvoldoende gedaan om het tij te keren. Allochtone Nederlanders en dan met name Marokkaanse jongeren worden door sommigen in de groep als belangrijke probleemveroorzakers in het publieke domein gezien. In deze fase van het gesprek blijkt dat drie van de zeven deelnemers in Bos en Lommer en Slotervaart hebben gewoond en dat zij grotendeels spreken uit eigen ervaring in het werk of leven in deze wijken van Amsterdam. Een van hen heeft ook jaren op de tram als kaartcontroleur gewerkt en in die hoedanigheid van alles meegemaakt.

Resp. 1 "Die mensen die gaan zich machtiger voelen. Als we ze meenemen naar het politiebureau, dan staan ze meestal eerder op straat en dan zit ik nog te tikken. Er gebeurt helemaal niets!"

Vraag: er wordt niet genoeg aan gedaan??

Resp. 1 "Ja, en dat is logisch. Als ik tegen mijn kleinzoon zeg van daar mag je niet aankomen dan luistert hij en zeg ik dat niet, dan gaat hij door. Hij moet leren dat hij van het kopie afblijft. Die mensen die moeten tegengas hebben."

Vraag: over wie heb je het?

Resp. 1 "Ik heb het over de allochtonen."

Resp. 2 "Dat is gewoon zo. Het is heel lullig maar ja."

Een ander vult aan:

Resp. 5 "Niemand heeft meer wat voor elkaar over. Er is heel veel agressie. Een voorbeeld: vorige week was het Sint Maarten met kinderen die aan de deuren langskomen. Al die Marokkaantjes op de fietsjes. Vier keer is er politie in de straat geweest die avond. Gastjes van 14 of 15. Sint Maarten en je wilt ze niets geven, maar als ik die gasten niet geef ben ik bang dat mijn deur word ingetrapt. Marokkaanse jongeren zijn heel erg."

Deze meningen roepen wel wat tegenargumenten op bij enkele gespreksgenoten. Een vrouw die enkele dagen per week inburgeringscursussen geeft staat gemengd in het verhaal. Enerzijds vindt ze dat de discussie over allochtonen wel wat genuanceerder gevoerd mag worden. Hardwerkende allochtonen die vanuit hun werk naar de cursus komen, worden in haar ogen vaak op een hoop gegooid met mensen die crimineel zijn. Anderzijds geeft ze ook les in Slotervaart en weet ze 's avond niet hoe snel ze thuis moet komen vanuit een gevoel van onveiligheid.

Gevraagd naar andere oorzaken voor een verslechtering van de samenleving geeft een deelnemer aan dat de maatschappij onderhevig is aan een verzakelijking, waarin het voor jezelf zorgen voorop staat, zowel in de financiële sector (de graaicultuur) als in het samenleven. Tegelijkertijd is dat in zijn ogen ook een uiting van individualisering en dat heeft weer positieve kanten, zoals de mogelijkheid hebben keuzes te maken voor jezelf en op te komen voor jezelf.

In deze groep zijn er nogal wat deelnemers die zowel een grijze kaart als een witte hebben opgestoken. Ze vinden het moeilijk om zich tot één richting te bekennen, omdat er naar hun mening zowel zaken zijn die goed gaan als zaken die fout gaan. Er wordt aangevoerd dat een samenleving zich ontwikkelt en dat dat met golfbewegingen gepaard gaat. Het feit dat de vuilnis

wordt opgehaald elke week en dat er een uitgebreid openbaar vervoersysteem is, zijn bewijzen van de georganiseerde maatschappij waarin we leven, iets wat voor lang niet alle landen opgaat. Bovendien staat de wereld meer open voor een ieder dan voorheen wat de vrijheid oplevert om te gaan en staan waar je wilt, terwijl tegelijkertijd mensen ondanks hard werken in armoede leven. Kortom: er is wat hen betreft niet een conclusie één kant op te trekken.

In de gemengde groep worden de argumenten voor een negatief gevoel over de richting van de samenleving vooral gezocht in de bezuinigingen, die men deels aan den lijve ondervindt. Er wordt dan gesproken over de AOW-leeftijd die omhoog gaat, maar ook over bezuinigingen op het onderwijs, de zorg, de politie. Tevens maken sommigen zich zorgen over de stijgende werkloosheid. Overigens is men in het algemeen in deze groep iets positiever gestemd. Dit wordt deels ingegeven doordat een paar jongeren in deze groep het gevoel hebben dat het met hen zelf wel goed gaat en dat zij zich daarom ook niet zo druk maken over mogelijk negatieve tendensen in de maatschappij. Want, zo stelt een pas afgestudeerde jongere, hij heeft wel begrip voor gespreksgenoten die aangeven het heel lastig te hebben met het zoeken naar werk en het moeten rondkomen van een uitkering, maar hij zit zelf niet in die positie. Hij vindt dat er ook sprake is van onderlinge loyaliteit. Maar ook speelt volgens sommigen een rol dat Nederland een welvaartstaat is in vergelijking met andere landen. Een autochtoon die getrouwd is met een Turkse vrouw vindt dat het leven in Nederland op een heel ander peil staat dan in Turkije. Maar er is discussie of het glas halfvol of halfleeg is: ga je uit van wat we hebben in Nederland of van wat er van wordt afgeknabbeld? Sommigen worden namelijk wel geconfronteerd met de gevolgen van bezuinigingen. Een impressie:

Resp. 2 "Ik loop er niet tegen aan. Ik kan goed begrijpen wat je zegt. Dingen kunnen altijd verbeterd worden. Maar dat er al plaats is dat die patiënt geholpen kan worden ..."
(autochtoon)

Resp. 4 "De zorg en het kan beter en de werkloosheid ook. Ik heb zelf een Turkse vrouw. Wij lopen hier (in Nederland) echt voor. Wij hebben het hier goed." (autochtone man met Turkse vrouw)

Resp. 5 "Het is maar wat je gewend bent. Wij zijn in Nederland een verzorgingsstaat gewend dat hebben ze in Turkije niet." (Marokkaanse)

Resp. 6 "Hier was het beter maar nu gaat het steeds slechter." (Turkse)

Resp. 4 "Ja, sommige dingen wel of sommige dingen niet." (autochtone man met Turkse vrouw)

Resp. 3 "Er kan een hele boel nu. AOW. Wij hebben zelf AOW." (autochtoon)

Resp. 6 "Ik heb geen geld (leeft van uitkering). Dus dan neem ik die medicijnen niet." (Turkse)

Resp. 3 "Ik twijfel, omdat ik weet dat gezondheidszorg is achteruitgegaan maar de wetenschap gaat heel goed. Mijn man is een stuk ouder dan ik. De dokters zijn goed. En de AOW vind ik hier ontzettend goed maar we hebben er wel voor betaald. Het is véél te weinig geld. Oudere mensen vandaag de dag helemaal. We moeten nog bij schnabbelen omdat we niet eens onze vaste lasten kunnen betalen." (autochtoon)

Duidelijk wordt dat het inzicht krijgen in iemand die op haar 64e nog moet bijverdienen om rond te kunnen komen van de AOW-uitkering wel degelijk indruk maakt op de anderen, maar dat dit niet betekent dat zij daardoor hun positieve instelling aan de kant schuiven. Zeker voor de jongeren in het gezelschap blijkt dat het vooruitzicht van werken tot je 67^e als een ver-van-mijn-bedshow wordt ervaren.

Een ander punt dat in deze groep naar voren komt, is de negatieve berichtgeving over moslims en de beschuldigende houding die daaruit spreekt. Een Marokkaans-Nederlandse geeft aan dat ze zich de laatste tijd steeds minder thuis voelt in Nederland en dat ze zich persoonlijk ook aangesproken voelt. De allochtonen in deze groep hebben persoonlijk geen negatieve ervaringen opgedaan, maar ze zien wel om zich heen dat er sprake is van een verslechterend klimaat tegenover moslims. Wilders wordt door een aantal deelnemers enerzijds gezien als een bedreiging bij de komende verkiezingen, anderzijds stelt een deelnemer dat Wilders' partij onvoldoende capaciteit heeft om bij grote winst goed te kunnen functioneren.

De sfeer in de allochtone groep is vanaf het begin eigenlijk vrij positief te noemen. De eensgezindheid waarmee een ieder de witte kaarten opsteekt is treffend. In geen enkele eerdere discussie hebben we dit meegemaakt. Welke argumenten voeren zij aan voor hun positieve stellingname?

Maatgevend voor de positieve instelling lijkt een persoonlijk welbevinden te zijn, gecombineerd met een waardering voor de materiële verworvenheden van de Nederlandse verzorgingsstaat. Het hebben van een baan, een dak boven het hoofd en het eventueel terug kunnen vallen op sociale voorzieningen worden als positieve punten naar voren gebracht. In een adem worden weliswaar relativeringen genoemd zoals het omhoog gaan van de premies van zorgverzekering, dat er mensen zijn die in armoede leven en dat het leven voor degenen die het Nederlands niet goed beheersen niet makkelijk is. Maar voorop staat dat men vindt dat het in Nederland allemaal vrij goed is geregeld. Opvallend is dat er wel nogal wat misstanden in de maatschappij worden genoemd, maar dat de focus is gericht op het eigen leven en dat men de mening huldigt dat zij persoonlijk geen reden tot klagen hebben. Diverse keren wordt genoemd dat Nederlanders meer de neiging hebben over van alles te zeuren en te klagen, maar dat dat wat hen betreft toch niet over de wezenlijke dingen in het leven gaat.

Sommigen geven aan moeite te hebben met de keuze tussen wit en grijs over de samenleving als geheel. Ze ervaren een verschil tussen hoe het men henzelf gaat en hoe anderen in hun omgeving leven. Want ondanks dat het hen persoonlijk goed gaat, blijkt dat sommigen zich wel zorgen maken over de wijze waarop moslims en niet-moslims tegenover elkaar staan, overigens zonder dat men zich daar in heel zware termen over uitlaat.

Resp. 1 "Ja, in mijn geval gaat het wel goed. Een beetje zorg over wat Wilders nu doet met de islamisering en dat haat zaaien onder de mensen en wat de rest betreft gaat het wel goed."

Resp. 4 "Er zijn veel vooroordelen. Wilders gaat naar Turkije en hij zegt: we willen jullie nooit bij de Europese Unie."

Resp. 5 "Als hij binnen gelaten wordt ... ik denk het niet."

Resp. 4 "Je kan je mening uiten maar niet overal reclame maken. Als je het niet wilt kan je naar Turkije gaan en rustig praten en niet de hele heisa er om heen."

Resp. 8 "Hij heeft een grote mond. Hij vindt het fijn om mensen een beetje boos te maken."

De eigen ervaringen met negatieve reacties op het moslim zijn lijken wisselend te zijn. Een Marokkaanse vrouw vertelt dat ze weliswaar is gewaarschuwd voor vervelende reacties toen ze begon met het dragen van een hoofddoek, maar dat zij nog nooit commentaar heeft gekregen.

Een deelnemer geeft aan dat sinds de aanslagen in september 2001 de houding ten opzichte van moslims wel is veranderd:

“De mensen kijken toch wel heel anders tegen de moslims aan sinds de aanslagen. Ja heel anders. Dat heb ik zelf af en toe ook. Dat iemand anders naar mij kijkt. Dan denk ik: wat heb ik u aangedaan? Je voelt je dan niet echt thuis hier. We mogen hier open praten, het is mijn mening.”

Als negatieve verschijnselen in de samenleving worden verder nog de verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd naar voren gebracht, evenals de steeds verdergaande regelgeving.

De belangrijkste thema's die in de Nederlandse samenleving spelen worden dus verschillend ervaren tussen de onderscheiden groepen. In de autochtone groep heeft het moeizame samenleven tussen allochtonen en autochtonen de overhand, waarbij groepjes allochtonen en een lakse houding van de overheid als oorzaak worden gezien voor het ontstaan en in stand houden van nogal wat problemen. In de gemengde groep en in de allochtone groep wordt een ander accent gelegd, daar wordt de negatieve beeldvorming rondom allochtonen meer als het probleem naar voren gebracht. De financiële en economische crisis op zich wordt in deze meting minder naar voren gebracht als verklaring voor negatieve ontwikkelingen. Wel worden in enkele groepen de negatieve gevolgen ervan, zoals een stijgende werkloosheid en de verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd aangestipt als negatieve uitvloeisels van de crisis.

3.3 De economische en financiële crisis

Net als in de voorgaande metingen is ook in deze meting de economische en financiële crisis als thema aan de orde gesteld. Om inzicht te krijgen in de mate waarin de deelnemers persoonlijk zijn getroffen, hebben ze een invulformulier gekregen waarop ze konden aangeven in hoeverre ze persoonlijk worden geraakt door de economische en financiële crisis.

Consequenties van de crisis

Kijken we naar de wijze waarop men deze vraagstelling beantwoordt, dan valt op dat een behoorlijke groep stelt dat de crisis tot nog toe vooral gevolgen heeft in het niet kunnen vinden van een (nieuwe) baan en een daling van de waarde van beleggingen en/of pensioen. Voor ongeveer een derde van de groep heeft de crisis nog geen gevolgen gehad.

1 | *Gevolgen economische en financiële crisis*

<i>gevolgen</i>	totaal n=22	autochtone groep n=7	gemengde groep n=7	allochtone groep n=8
▪ kan geen hypotheek voor nieuw huis krijgen	1	-	-	1
▪ kan hypotheek niet meer betalen	1	-	-	1
▪ kan mijn huis niet verkopen	2	-	1	1
▪ zit in de deeltijd-WW	-	-	-	-
▪ heb mijn baan verloren	2	1	1	-
▪ kan niet aan een nieuwe baan komen	7	-	4	3
▪ zakelijk krediet is afgekeurd	-	-	-	-
▪ waarde van beleggingen is gedaald	6	3	1	2
▪ pensioen is in waarde gedaald	4	3	-	1
▪ nee, geen van deze gevolgen	7	3	2	2
▪ weet niet/wil niet zeggen	-	-	-	-

De crisis heeft voor nogal wat deelnemers gevolgen op de arbeidsmarkt zoals moeite hebben met het vinden van een (nieuwe) baan. Het blijkt dat het in deze groepen dan veelal gaat om jongeren die net/bijna klaar zijn met hun opleiding en allochtone vrouwen. Nu heeft één van de jonge Turkse vrouwen wel een tijdelijke baan gevonden als oproepkracht, maar haar huidige werk ligt niet in het verlengde van haar studierichting. Een ander heeft al vele sollicitaties achter de rug, maar hij vertelt dat de concurrentie onder sociale wetenschappers heel groot is geworden. Hij is er nog niet toe overgegaan om werk in een heel andere richting te zoeken, omdat hij pas twee maanden werkloos is. Een oudere Turkse vrouw geeft aan dat ze ontslagen is bij een atelier en momenteel mozaïekcursussen geeft. Ze heeft hier echter niet voldoende werk aan om van te kunnen rondkomen en is dus deels aangewezen op een uitkering.

Verder blijkt dat door alle groepen heen bij sommige deelnemers de waarde van beleggingen en/of het pensioen is gedaald. Hebben sommigen dit gemerkt aan de hand van aandelen of spaartegoeden die minder waard zijn geworden, enkele allochtone respondenten hebben een beleggingsverzekering afgesloten waarmee ze behoorlijk het schip in zijn gegaan. Extra nadelig voor hen is dat ze verplicht zijn om nog steeds premie te betalen, terwijl de verzekering hen geen rendement oplevert.

Ten aanzien van het vinden van een huis of het aangaan van een hypotheek blijkt dat het voor sommigen moeilijker is geworden om een hypotheek te krijgen. Een nog studerend meisje wil samen met haar broer een huis kopen, maar ze geeft aan dat ze – ook al staan hun ouders garant – niet in aanmerking komen voor een hypotheek. Tevens geeft iemand aan dat haar schoonzoon zijn huis niet kwijtraakt, ondanks diverse opknapbeurten en op deze manier gedwongen is in dat huis te blijven wonen. Een jonge Marokkaan wil graag een huis kopen, maar twijfelt wel een beetje. Hij ziet er tegenop een groot deel van zijn salaris kwijt te zijn aan de vaste lasten. Daarentegen signaleert hij dat huizen wel goedkoper zijn geworden en dat dat een gunstig effect is van de crisis. Hij is niet de enige die positieve effecten van de crisis merkt. Zo hebben een paar deelnemers een huis kunnen kopen, dankzij het feit dat de huizenprijzen zijn gedaald in Amsterdam. Anderen reppen over gratis keukens die je bij een nieuwbouwwoning mag uitzoeken, een nieuw bed en een fornuis die voor veel lagere prijzen te koop waren. De indruk bestaat dat, indien je momenteel geld te besteden hebt je goede – want voordeliger – aankopen kunt doen. Een paar voorbeelden uit de autochtone groep:

Resp. 5 “Ik hou me nog niet bezig met pensioen of andere dingen. Ons inkomen is net boven modaal. We hebben voordeliger een huis kunnen kopen. Vakanties zijn goedkoper. Thuiszorg is veel vraag naar. Persoonlijk merk ik helemaal niets. Ik heb net een huis gekocht. Alle huizen tussen de 2 en 3 ton goedkoper. Alle huizen erboven is moeilijker. Alles was gunstig. Nieuwe auto.”

Resp. 8 “Ja, ik heb een prachtig bed gekocht en dat mooie fornuis. Kon je met meer korting krijgen.”

Resp. 4 “Ze raden juist aan om dure dingen te kopen. Het is voordelig voor de consument.”

In de gemengde groep horen we eveneens terug dat men al voordeel heeft gehad van de lagere prijzen als gevolg van de crisis. Een Marokkaans-Nederlandse: *“Ik heb een betere baan kunnen krijgen. Ik heb een huis kunnen kopen, omdat het goedkoper is geworden. En kunnen beleggen omdat de aandelen goedkoper zijn geworden.”*

Dit soort positieve ervaringen horen we niet in de allochtone groep, alhoewel ook daar naar voren gebracht wordt dat je zou kunnen profiteren van de crisis.

Voor degenen die momenteel geen gevolgen ondervinden van de crisis blijkt dat een deel zich in de positie bevindt dat er sprake is van een gezamenlijk inkomen, een baan in een sector die niet zo conjunctuurgevoelig is of waar het tot nog toe redelijk gaat. Dit laat niet onverlet dat ook zij om zich heen zien dat de gevolgen van de crisis zich aandienen. Zo heeft iemand uren moeten inleveren, een ander vertelt dat in haar bedrijf diverse mensen zijn ontslagen die meer ondersteunende functies vervulden of dat uitzendkrachten niet meer worden ingehuurd.

In het dagelijks leven blijkt voor de autochtone groep geen sprake te zijn van enige aanpassingen in het bestedingspatroon. Zij leven hun leven zoals ze dat van tevoren deden. In de andere groepen horen we wel dat er sprake is van een verscherpt beleid ten aanzien van de uitgaven. Dat zit 'm voor een deel in het meer in de gaten houden van aanbiedingen in de supermarkt, maar ook in het uitstellen van de grotere aankopen. Niet omdat het nodig is, maar omdat men het gevoel heeft dat het beter is om voorzichtig zijn. Twee fragmenten uit de gesprekken.

Gemengde groep

Resp. 7 "Je geeft minder uit want je krijgt minder binnen." (autochtoon)

Resp. 5 "Ik hou ook een beetje de hand op de knip." (Marokkaanse)

Resp. 7 "Ja, je wordt wel voorzichtiger." (autochtoon)

Resp. 3 "Ja, de media zegt ook dat het steeds slechter wordt." (autochtoon)

Resp. 5 "Ja, ik denk van misschien is het wel handig om een appeltje voor de dorst te hebben. Ergens heeft het toch een impact." (Marokkaanse)

De allochtone groep

Resp. 5 "Ook met kleine aankopen, je gaat meer nadenken voordat je iets aanschaft."

Resp. 4 "Grote uitgaven uitstellen."

Resp. 5 "Ja ik ben wel impulsief normaal, maar nu niet. Maar kleding voor mijn kinderen wel hetzelfde maar de grote aankopen niet. Ik heb geen buffer achter de hand en ik heb het ook niet."

Resp. 3 "Mensen willen een buffer achter de hand hebben. Belastingaanslag. En dan heb je toch iets achter de hand, een back-up."

Resp. 4 "Ja, nu moet je voorzichtig zijn."

Toekomstperspectief

In hoeverre maakt men zich zorgen over de toekomst? We zien een splitsing tussen jongeren en ouderen ontstaan. Met name de jongeren – en dan hebben we het over de twintigers in het gezelschap – lijken vrij optimistisch gestemd en de toekomst niet heel zorgelijk tegemoet te zien. Dat bleek al eerder in de gesprekken waar het ging om de huidige stand van zaken in de samenleving, waar bleek dat ze zich nog niet zo bezighouden met zorgen rondom pensioen en toekomstig inkomen. Ook al hebben sommigen slechte vooruitzichten op een baan of zelfs geen baan op dit moment, ze lijken zich hierdoor niet terneer te laten slaan. Dat geldt in gelijke mate voor de autochtone als voor de allochtone jongeren. Dit betekent overigens niet dat ze de ogen sluiten voor hun positie, maar wel dat het hun leven niet beheerst.

Resp. 8 “Soms wel. Ik wil wel up-to-date blijven rondom de economische crisis. Het heeft geen gevolgen tot nog toe, maar ik volg het wel.” (Marokkaan)

Resp. 2 “Het moet niet te lang gaan duren bij mij. Nu 2 maanden werkloos en spreek mensen die 3 jaar geleden eenzelfde studie hebben afgerond. Ik moet met 50 man op één baan solliciteren. Ik wil wel een traineeship doen. Maar ik heb nu zoiets van: voor hetzelfde geld heb ik morgen een nieuwe baan.” (autochtoon)

In de autochtone groep geeft een studente aan dat enerzijds een gebrek aan ervaring haar positie op de arbeidsmarkt niet versterkt, maar dat anderzijds zij wel weer een goedkopere kracht is dan degenen met heel veel ervaring. Het Turkse meisje dat nu genoeg neemt met een tijdelijke baan, heeft nog nauwelijks vaste lasten, waardoor ze wel een buffer heeft. Voor de meeste jongeren geldt kortom: niet heel positieve vooruitzichten, maar ook geen heel grote zorgen.

Degenen met een vaste baan delen het gevoel dat zij – zolang ze deze niet kwijtraken – ook niet in een gevarenzone terecht zullen komen en dit heeft tot gevolg dat ze zich niet al te veel zorgen maken over hun toekomst. Het perspectief op het behoud van de baan blijkt overigens wel wisselend te zijn, afhankelijk van de veerkracht en het uithoudingsvermogen van de betreffende organisaties/bedrijven. Door een jongere allochtoon wordt opgemerkt dat de mensen die het momenteel al moeilijk hebben daar niet zo snel uit zullen komen; degenen met een goede opleiding en een vaste baan zullen het in zijn optiek wel redden in de huidige omstandigheden.

De ouderen zijn wel wat zorgelijker gestemd en dat geldt dan vooral voor degenen die als kostwinner verantwoordelijk zijn voor het huishoudinkomen. Verder is een stemming waarneembaar in alle groepen dat je het als vijftigjarige of vijftigplusser lastiger hebt op de arbeidsmarkt.

“Het zou kunnen dat ik mijn baan verlies, omdat het slecht gaat met de krant momenteel.” (autochtone man met Turkse werkzoekende partner, 49 jaar)

“Ik wel. Ik werk 24 uur en mijn gezondheid is niet vooruit gegaan.” (Turkse vrouw, 54 jaar)

“De mensen die bij ons ontslagen zijn komen nooit ergens anders aan de bak. Ze kunnen alleen dat spelletje. Niemand zit op mensen van 50 te wachten.” (autochtone vrouw, 49 jaar)

De opstelling van de overheid tijdens de crisis

Net als in eerdere metingen is ook nu nagegaan hoe men het optreden van de overheid ten aanzien van de crisis bekijkt. Opvallend is dat desgevraagd in de autochtone groep en in de gemengde groep een negatieve eerste reactie overheerst. Er spreekt een houding uit dat de overheid in casu de bewindslieden en het koningshuis(!) vooral bezig zijn met het veilig stellen van de persoonlijke belangen en dat er weinig oog is voor de ‘gewone man’. De volgende uitspraken laten deze houding zien:

Autochtone groep

Resp. 2 “Ze worden er zelf beter van.”

Resp. 1 “Als je goed leest zijn het ook zakkenvullers.”

Resp. 2 “Koningshuis zou ook wel het voorbeeld moeten geven.”

In de gemengde groep

Resp. 3 "Die hebben hun salaris wel, die hebben geen problemen die komt alles wel binnen ja." (autochtoon)

Resp. 8 "Ze weten niet zo goed hoe de mensen zich voelen en wat de reële gevoelens zijn voor de mensen. De regering heeft het niet door. Soms komen er wel eens docu's hoe diep mensen in de schulden zitten. Ik heb het gevoel dat mensen als Bos niet door hebben hoe echt mensen in de problemen zitten." (Marokkaan)

Hiertegenover staat de reactie uit de allochtone groep, die meer blijk geeft van een duidelijke actie vanuit de overheid:

Resp. 3 "Te enthousiast. Ze maken grote heisa en grote bezuinigingen, mensen de deur uit etc. terwijl het eigenlijk wel meevalt. De media blaast het op waardoor angst wordt gezaaid door de mensen. Dus er wordt angst in de maatschappij waardoor mensen onzeker worden."

Resp. 1 "Ja, wel goed. Ze treden op het juiste moment op en als toezichthouder en ze treden ook op."

Gevraagd naar wat de overheid doet, blijkt dat het kennisniveau in de groepen nogal uiteenloopt. In de allochtone groep worden behoorlijk wat maatregelen naar voren gebracht zoals het bevriezen van salarissen, het ondersteunen van het bank- en verzekeringswezen, het op peil houden van de overheidsuitgaven en vooralsnog niet bezuinigen. In de gemengde groep houdt men het op de financiële injecties in de bankensector die tot doel hadden de sector overeind te houden en de burgers te beschermen door hogere garanties te geven op de spaartegoeden. En in de autochtone groep gaat het eerst over de wenselijkheid van sommige maatregelen zoals het bezuinigen op het koningshuis, waar volgens hen geen sprake van is. Vervolgens ontstaat een discussie over gelden die uit de pensioenfondsen zijn onttrokken ten gunste van het overeind houden van de banken.

Het vertrouwen in de maatregelen van de overheid is in geen van de drie groepen groot te noemen. Verschillende verklaringen worden aangevoerd om het gebrekkige vertrouwen uit te leggen. Enerzijds wordt in twee groepen (autochtonen en allochtonen) aangevoerd dat de invloed van de overheid op het reilen en zeilen van de economie slechts beperkt is. Grote internationale concerns en een grootmacht zoals de Verenigde Staten maken veel meer de dienst uit en zijn daarmee bepalend voor het economisch tij. Een klein landje als Nederland heeft geen rol van betekenis.

Autochtone groep

Resp. 8 "En die overheid is ook niet zo belangrijk. Zie maar als er een groot bedrijf niet meer draait dat is veel erger."

Resp. 2 "Ja, zoals die DSB bank."

Resp. 8 "Die overheid, volgens mij is dat maar heel klein een speler in het geheel."

Resp. 1 "Shell en Unilever hebben het voor het zeggen."

Anderzijds bestaat de indruk (in de gemengde groep) dat er weliswaar veel wordt gepraat door politici, maar dat dat lang niet altijd wat oplevert. De overheid zal zich ongetwijfeld bezighouden

met de crisis, maar het lijkt niet echt door te dringen wat daarvan de revenuen zijn. Het wordt als een ondoorzichtig geheel ervaren, zo blijkt.

Gemengde groep

Resp. 3 "Nou nee ik ook niet." (autochtoon)

Resp. 2 "Ja ik weet niet. Je gaat er vanuit dat ze zich wel zorgen maken. Ik ga er wel vanuit dat ze iets doen daar in Den Haag." (autochtoon)

Resp. 7 "Het zal wel moeten." (autochtoon)

Resp. 8 "Ik heb gemengde gevoelens. Als ik zulke verhalen hoor. Ik vertrouw ze toch niet helemaal. Ik zie en hoor deskundige mensen die hebben gestudeerd, ik moet er vanuit gaan dat ze hun werk doen. Ik denk dat zij hun werk doen. Ik heb er 2 gedachtes over." (Marokkaan)

Resp. 3 "Ze moeten toch ook eens met bewijzen komen." (autochtoon)

Tevens komt een gevoel van desinteresse naar voren. Dit wordt bij sommigen ingegeven door de focus op het eigen leven en zich niet heel druk maken over wat er allemaal op macroniveau gebeurt. Maar deels speelt een gevoel van machteloosheid. Als individu ben je toch niet in staat om zaken te veranderen, dus heeft dat voor sommigen tot gevolg dat ze zich er verder niet druk om maken.

De vraag wordt opgeworpen in de allochtone groep in hoeverre politici wel te vertrouwen zijn; het feit dat de heer Zalm van de ene hoge post naar de volgende gaat wekt de indruk dat het niet veel uitmaakt wie er precies aan de macht is, maar dat een klein kringetje de touwtjes in handen heeft in Nederland. Iets wat niet in positieve zin bijdraagt aan het hebben van vertrouwen.

Resp. 4 "Dat is werkelijkheid. We worden door 100 mensen geregeerd, altijd dezelfde mensen en Zalm gaat van a naar b van c naar d."

Resp. 3 "Ja, allemaal vriendjespolitiek."

Resp. 4 "Het klopt gewoon niet."

Slechts enkele deelnemers zijn van mening dat er veel deskundigheid voorhanden is bij de overheid en zij spreken hun vertrouwen uit in de maatregelen die de overheid neemt.

De media-aandacht voor de crisis en de maatregelen van de overheid worden wisselend gevolgd. Sommigen hebben de overtuiging dat ze toch niet goed kunnen beoordelen wat ze lezen; ze achten zichzelf niet goed in staat de informatie op de juiste waarde te schatten. Dat betekent voor een deel van hen dat ze gestopt zijn met het volgen van het nieuws op dit vlak. Anderen volgen het wel. Gemeenschappelijk blijkt dat men vindt dat de berichtgeving vaak gepaard gaat met de nodige overdrijving. Er worden termen gebezigd als "heisa maken", "moeilijk te geloven". Juist in die week is bekend geworden dat de recessie voorbij zou zijn, omdat er sprake is van economische groei. In twee groepen worden deze berichten aangehaald, maar tegelijkertijd voorzien van de nodige vraagtekens. Want het blijkt dat men het lastig vindt onderscheid te maken tussen wat echt waar is en wat is opgeklopt.

Autochtone groep

Resp. 8 "Ze zeggen nooit 'ik weet het niet'."

Resp. 1 "Van de week is de economie wel 0,4 procent weer omhoog."

Resp. 2 "Ja, het komt weer uit het slop nu."

Resp. 7 "Ja, hele doemscenario's: het zou nooit meer goed komen en het hele systeem zal op z'n kop gaan."

In de allochtonengroep wordt overigens wel gesteld dat de berichtgeving leidt tot onzekerheid bij mensen. Maar dat het als positief effect op enkelen van hen heeft dat ze iets voorzichtiger zijn geworden met hun uitgaven. In deze groep wordt ook nog eens benadrukt dat de media veel invloed hebben.

Resp. 5 "Het heeft ook nut. Laatste tijd hou ik mijn inkomen en uitgaven beter bij dan vroeger. Het heeft wel nut denk ik."

Resp. 6 "Ik denk dat de media grote invloed hebben op de mens. De bezuinigingen gaan komen, dus ook een indirecte voorbereiding voor de burgers."

Gesproken is ook over de maatregelen die de overheid van plan is te gaan nemen zoals aangekondigd op Prinsjesdag. Duidelijk wordt dat in het algemeen de indruk is achtergebleven dat er nu nog niet maar wel op termijn bezuinigd gaat worden, maar welke maatregelen precies genomen gaan worden blijft enigszins in het vage. Men gist vooral naar de op hand zijnde maatregelen.

"Over twee jaar gaan we bezuinigen en nu moet er geld in de economie. Nu gaan we er geld in stoppen en over twee jaar gaat het weer terug."

"Het zal wel weer zijn bij al die gebruikelijke dingen. Nee, dat zijn de dingen waarvan ik vind dat er al meer dan genoeg bezuinigd is."

Een deelnemer meldt dat hij daags na Prinsjesdag even heeft gekeken welke maatregelen eventueel gevolgen zouden inhouden voor zijn situatie. Toen bleek dat er niks bedreigends voor hem tussenzat, is hij gestopt met het volgen ervan.

Ten aanzien van de te verwachten maatregelen worden deels maatregelen genoemd die al eerder in het gesprek naar voren zijn gekomen zoals het verhogen van de pensioengerechtigde leeftijd, het verhogen van de premie van de ziektekostenverzekering, het omzetten van de wegenbelasting in een kilometerheffing, het introduceren van de Balkenendenorm en last but not least dat er iets aan de bonussencultuur wordt gedaan. Deels blijkt ook de verwachting te bestaan dat er bezuinigd gaat worden op terreinen, waarvan men vindt dat er al te veel op is bezuinigd zoals de zorg, het onderwijs en de politie. Een aantal van hen is het niet eens met deze keuzes, omdat deze in hun ogen voorbij gaan aan de behoeften van mensen.

Iemand die zelf in de gezondheidszorg werkt is het daar niet mee eens. Hij stelt dat er wel veel te bezuinigen valt in de gezondheidszorg, omdat er verhoudingsgewijs heel veel geld naar 'overbodige' zaken gaat. Er is een enorme verantwoordingscultuur in de zorg, die er volgens hem toe leidt dat te veel tijd gaat zitten in het inzicht geven in werkzaamheden en de controle daarop. Dat zou een heel stuk efficiënter kunnen. Een ander valt hem bij door te stellen dat er bij de politie eenzelfde ontwikkeling te zien is.

Voor wat betreft het onderwijs is er geen enkele discussie: dat wordt door een ieder gezien als een investering in de toekomst die te belangrijk is om op te bezuinigen.

Deels lijkt ook sprake van enige berusting te zijn; men laat de op hand zijnde bezuinigingen enigszins over zich heen komen vanuit de veronderstelling dat het toch boven hun hoofden wordt besloten. De focus ligt bij de meesten op het eigen leven, om dat zo goed en plezierig mogelijk in te richten. Men lijkt nog niet heel zorgelijk gestemd over de invloed van de bezuinigingen op het eigen leven.

De gemengde groep

Resp. 8 "Ik studeer juni af en dan wordt het solliciteren dan vraag ik me af hoe het dan is. We zijn best goedkoop, maar als er bezuinigd gaat worden, ik heb zo iets van ik zie het wel." (Marokkaan)

Vraag: je ligt er niet van wakker?

Resp. 7 "Je bent toch machteloos." (autochtoon)

Als het aan de deelnemers lag zou de overheid andere accenten moeten leggen in de bezuinigingen. Er wordt gesproken over het voorkomen van onnodige uitgaven door de overheid. In de gemengde en in de allochtone groep wordt gepleit voor het instellen van meer controles op mensen die uitkeringen of toeslagen ontvangen om te zien of zij deze terecht ontvangen. Ook ontwikkelingshulp wordt genoemd als terrein waarop gelden nogal eens in verkeerde handen terechtkomen. Verder spreekt een allochtone deelnemster haar verbazing uit over het feit dat er woningen worden gesloopt die nog goed lijken en dat daarvoor in de plaats weer nieuwe woningen worden gebouwd. Kortom: er wordt eigenlijk een beroep gedaan op de overheid om verspilling tegen te gaan en goed te kijken of alle uitgaven wel noodzakelijk zijn voordat er op andere terreinen wordt bezuinigd.

Tot slot dient het koningshuis ook niet aan bezuinigingen te ontkomen. De berichtgeving over het bezoek aan Mexico, de vele vliegreizen en de aankoop van bouwgrond door Maxima en Willem-Alexander getuigt volgens een aantal deelnemers niet van het geven van het goede voorbeeld in economisch slechte tijden.

3.4 Attitudes ten opzichte van immigratie en integratie

Het thema van immigratie en integratie komt in de kwantitatieve metingen van het COB aan de orde door middel van het voorleggen van een aantal stellingen. Besloten is om in het kwalitatieve onderzoek wat verder in te gaan op de houding van burgers ten aanzien van deze thematiek. De groepssamenstelling en het aantal groepen zijn mede hierdoor bepaald. Dit om een indruk te krijgen op welke wijze er door autochtone Nederlanders en niet-westerse allochtone Nederlanders over wordt gesproken. Allereerst is nagegaan in hoeverre men in het dagelijks leven contact heeft met elkaar, de persoonlijke ervaringen in deze. Vervolgens hebben deelnemers een aantal stellingen uit het kwantitatieve onderzoek beantwoord en zijn ze naar aanleiding daarvan met elkaar in discussie gegaan.

Persoonlijke ervaringen

De buurt waarin men woont geeft enige indicatie over de mate van contact tussen allochtonen en autochtonen: spreekt men van horen zeggen of uit eigen ervaring? Eerder in het gesprek met de autochtone groep bleek al dat sommigen in buurten wonen of hebben gewoond die aan te duiden zijn als een gemengde buurt. Drie hebben in Bos en Lommer gewoond, een in Osdorp. Ongeveer de helft woont momenteel in een witte buurt, in Amsterdam-Noord, centrum of elders in de stad. Met name degenen die in Bos en Lommer hebben gewoond zijn negatief gestemd over het leefmilieu, dat huns inziens in de loop der jaren te veel is bepaald door andere bevolkingsgroepen die daar kwamen wonen.

Autochtone groep

Resp. 1 "Ik woonde in de Bos en Lommer buurt. Ben daar gevlucht. Achter de kerk bij de Jan van Galen. Nu in Amsterdam Noord bij het Twiske. (...) Nu in een witte buurt."

Resp. 2 "Ik ook in Bos en Lommer gewoond op een trap. Ik was de enige blanke en had Pakistan, Marokko, Suriname om me heen, maar was wel de enige blanke. Mijn dochter: op de hele school zaten 50 blanke kinderen."

Resp. 6 "In Osdorp gewoond bijna 23 jaar. En alleen maar Marokkaansen, Turksen en Surinamers. In de straat waar wij woonden waren maar een paar Nederlandse mensen. Een ging verhuizen, 2 overleden en een paar Turkse mensen ervoor terug. Nieuwbouw bedoeld als koopwoningen en die huizen konden ze niet verkopen en alleen maar buitenlanders wonen er. Bij mij in de straat, ik woon nu buiten Amsterdam in Almere, en dat is ja wel een blanke buurt."

Resp. 5 "Ik kom ook uit Bos en Lommer een hele gemengde wijk. Maar nu woon ik in Slotervaart. Ik vind het leuk om allochtone burens te hebben, het eten het hele sociale gedoe. En ik woonde vlak bij de school. Ik zou mijn kind nooit op een witte school hebben gezet. Slotervaart ook in een gemengde buurt maar wel weer met werkende allochtonen en dat is een heel groot verschil."

Uit bovenstaande blijkt dat men wel in gemengde buurten heeft gewoond, maar dat dat voor sommigen ook aanleiding is geweest om te verhuizen naar een ander stadsdeel. Tevens komt naar voren dat het uitmaakt of je in een gemengde buurt woont waar mensen in het geval van Bos en Lommer vaak werkloos zijn of dat je in een gemengde buurt woont waar werkende allochtonen en autochtonen met elkaar leven. Er wordt door een vrouw met frustratie gesproken over geld dat een gewone peuterspeelzaal kost, terwijl allochtone buurtgenoten veel goedkoper hun kind op de voorschool kunnen doen. Een ander brengt daartegenin dat de voorscholen zijn bedoeld om ervoor te zorgen dat de kinderen goed Nederlands leren spreken, maar ze raakt hierdoor niet overtuigd en voert aan dat ze (lees allochtonen) ook al gesubsidieerd worden met sport en zwembles.

In het gesprek gaat het verder over de negatieve beeldvorming over allochtonen. De voormalig buschauffeur stelt dat zijn kleindochter die is opgegroeid samen met allochtone kinderen inmiddels negatief over hen is geworden. Een jonge vrouw vindt dat er bij zaken die misgaan te snel naar allochtonen wordt gekeken, wat onterecht is in haar ogen.

Zo negatief als de toonzetting is in de autochtone groep over gemengde buurten, in de gemengde groep is de stemming volstrekt anders. Daar hebben mensen ook ervaring met het wonen in gemengde buurten, maar ze spreken er in andere termen over.

Vraag: gemengde buurt?

Resp. 2 *“Woon 4 maanden in nieuw Zuid, daarvoor in Slotervaart. Volgens de media de ghetto met al die auto’s in brand en politieagenten. Ik woonde er middenin, maar vrij weinig van meegemaakt.” (autochtoon)*

Resp. 8 *“Dat gaat perfect. Ik heb er geen last van, nooit iets gekk meegemaakt.” (Marokkaan)*

Resp. 4 *“Woon in de Kinkerstraat, heel gezellig. Ik zou daar zeker niet weg willen.” (autochtoon)*

Resp. 5 *“Ik woon in Geuzeveld en vind het vreselijk daar. Waarom? Beneden mij een man met 5 katten en 2 honden en altijd mensen die tijdelijk een kamer komen huren en boven mij spoort niet. Ze lopen en bonken zo erg dat ik afgelopen half jaar huur heb betaald, maar daar niet heb gewoond. Beneden Nederlands en boven mij een Marokkaan. Sociale woningbouw.” (Marokkaanse)*

Vervelende burens kunnen het woongenot behoorlijk beperken, maar uit het gesprek komen vooral nog niet heel negatieve ervaringen naar voren als gevolg van gemengd wonen. Een autochtone vrouw vertelt dat ze het wel jammer vond dat sommige moeders bij haar dochter op school geen Nederlands spraken, wat het contact maken bemoeilijkte.

In de allochtone groep wonen de deelnemers zowel in gemengde buurten als in meer witte buurten zoals Amsterdam Zuid. Hierbij valt op dat waar een autochtone vrouw het over Slotervaart heeft als een gemengde buurt, een Marokkaanse vrouw Slotervaart ziet als een buurt waarin eigenlijk alleen Turken en Marokkanen wonen en nauwelijks autochtonen.

Resp. 5 *“Ik ook in oud Zuid bij de Pijp en er wonen heel veel verschillen soorten mensen, maar weinig allochtonen en weinig autochtonen. Veel oudere mensen in mijn straat.”*

Resp. 4 *“Ik woon ook in oud Zuid en heel weinig allochtonen, ik ben de enige. Een paar mensen daar.”*

Resp. 3 *“Ik woon in Amsterdam Zuid Oost: Surinaamsen, Antillianen, Afrikanen en ook Nederlanders. Maar die in de rijkere buurten. Voornamelijk de eengezinswoningen meer Nederlanders. Blokoningen en flats de Surinamers.”*

Resp. 2 *“Slotervaart bij het centrum in de buurt. En ja, niet zo veel buitenlanders daar.”*

De kinderen van de allochtone deelnemers gaan overwegend naar gemengde scholen of zoals ze zelf zeggen ‘zwarte’ school. Op een gemengde school blijkt het bij elkaar spelen van allochtone kinderen met autochtone kinderen wel als probleem te worden ervaren; dat gebeurt niet zo gemakkelijk. In de allochtone groep wordt naar voren gebracht dat men toch sneller de eigen groep opzoekt.

Op het werk hebben sommigen veel allochtone collega’s, anderen zijn meer werkzaam in een witte werkomgeving. Opvallend is dat men in alle groepen vrij positief is over de collegiale contacten. Dit wordt in ieder geval gerelateerd aan het kunnen communiceren met elkaar: volgens autochtonen spreken de allochtone collega’s over het algemeen redelijk tot goed Nederlands. Dit wordt als een essentiële voorwaarde gezien om het werk en onderling contact goed te laten verlopen. Zeker in de autochtone groep wordt benadrukt dat de allochtonen die werken als ‘goedwillende’ allochtonen worden gezien en daarom een streepje voor hebben. Iemand die in de thuiszorg zit, vindt het echter een slechte zaak dat haar – veelal buitenlandse – collega’s niet

zodanig goed Nederlands spreken dat zij een gesprekje kunnen voeren met oudere hulpbehoevenden. *“Thuiszorg is niet alleen het schoonmaken maar ook een praatje van vroeger over kinderen. Mijn buitenlandse collega’s maken schoon want dat kunnen ze wel, maar daar zitten de mensen van 90 jaar niet op te wachten.”*

In de gemengde groep komt naar voren dat er bij iemand op het werk alleen problemen rezen met betrekking tot de Ramadan, omdat er zoveel mensen vrij wilden om het einde van de Ramadan te vieren dat daardoor het werk niet zou kunnen doorgaan. Vandaar dat is ingevoerd dat er wordt geloot om vrij te krijgen. Een Marokkaanse vrouw vertelt dat zij voornamelijk met autochtonen werkt, maar zich heeft verbaasd over een Turkse en een Braziliaanse collega die evenals zichzelf geacht werden mensen als werkcoach te begeleiden zonder dat ze het Nederlands machtig waren.

Kortom: beheersing van de Nederlandse taal wordt gezien als de sleutel tot onderling contact in het werk, maar ook op school.

In welke mate hebben autochtone deelnemers momenteel contact met niet-westerse allochtonen? Beperkt het contact zich tot goedendag zeggen op straat of komt men bij elkaar thuis? En hoe ligt dat voor allochtone deelnemers?

Een aantal autochtone deelnemers lijkt de contacten met allochtonen niet echt op te zoeken, maar in het verleden wel contact te hebben gehad. Ze hebben het in dit verband over contacten met de directe burens op de trap, die wisselend verliepen. Anderen hebben wel allochtone vrienden of vriendinnen, maar dat blijft veelal tot enkele vrienden beperkt. De negatief gestemden in de autochtone groep stellen zelf wel allochtone vrienden te hebben of het juist te mijden:

Resp. 2 “Nee, echt vriendinnen dat gaat ver. Verschillende nationaliteiten, je ging wel goed met elkaar om, maar een vriendin ... Wel als ze een bruiloft hadden, hadden ze de hele trap uitgenodigd. Ze betrokken iedereen er wel bij, dus dat deed jij dan ook maar.”

Resp. 5 “Ik heb alle nationaliteiten ook echt als vrienden om me heen. En dan zoek ik ze wel uit. De goede, de leuke.”

Resp. 8 “Mijn man is Fransman telt dat ook nog??? Haha en hij woont in Duitsland.”

Resp. 5 “Ja, het overkomt je en dan ga je met iemand om en het klikt of het klikt niet. Ik heb wel vaak mijn kop gestoten.”

Resp. 1 “Ik heb Turkse burens, en die woningen krijg je pas als je 2 kinderen hebt en zij hebben geen kinderen. Weinig contact met buitenlanders en ik wil het wel zo laten.”

In de gemengde groep worden verschillende ervaringen naar voren gebracht:

Resp. 8 “Ja, ik heb alle soorten vrienden. Voel me meer aangetrokken tot mijn Marokkaanse vrienden. Ja, het is bij wie ik me prettig voel en niet om wie hij is.” (Marokkaan)

Resp. 6 “Van alle landen: Italiaans, Marokkaans, Turks, Nederlands heel veel.” (Turkse)

Resp. 4 “Ja, ik heb meer Turkse en Marokkaanse en Irakeze vrienden, wat minder Hollandse. Zelfs mijn eigen familie heeft me laten vallen doordat ik een Turkse vrouw heb.” (autochtoon)

Resp. 3 “Ik heb één hele goede kennis, een Marokkaanse jongen. Ik heb laatst een optreden gehad in Osdorp dat was een buurtfeest. En ik heb er geen één Amsterdammer door

heen zien lopen. Zongen we Bij ons in de Jordaan. Dat werd niet gewaardeerd: kleine kindjes met middelvinger omhoog.” (autochtoon)

Een Marokkaanse vertelt dat ze juist heel bewust een gemengde vriendenkring heeft gecreëerd. Had ze eerst eigenlijk alleen maar Marokkaanse vriendinnen en stelde ze zich niet open voor autochtonen vanuit het idee dat ze heel anders waren, na woonachtig te zijn geweest in verschillende buurten heeft dat geleid tot meer gemengde contacten.

Hebben sommige allochtonen vooral contacten binnen de eigen groep, sommigen daarentegen geven aan juist de voorkeur te geven aan gemengde contacten met allerlei bevolkingsgroepen, bijna nadrukkelijker dan de autochtone Nederlanders dat doen. Er lijkt een verschil in wenselijkheid en streven merkbaar; waar autochtonen het meer als een uitzondering zien om met allochtonen bevriend te zijn, geven allochtonen aan meer verschillende groepen op te zoeken.

Resp. 3 “Over mijn ouders: mijn moeder heeft een Nederlandse vriendin en een Surinaamse vriendin, ook twee Marokkaanse. Mijn vader heeft Italiaanse en Marokkaanse en ook een Nederlandse vriend. Ikzelf, ik ben tussen de Indonesiërs en Molukkers en Pakistaansen opgegroeid. Ging nooit met Marokkanen om tot 2 jaar geleden. En op mijn werk gewoon met Nederlanders en daar kan ik het ook gewoon mee vinden. Ook uitgenodigd op verjaardagen en dat soort dingen, ik ben de enige Marokkaan binnen de organisatie, wel altijd knuffel Marokkaan.”

Resp. 1 “Ik heb verschillende rassen om me heen, op mijn werk alleen maar Nederlanders. En waar ik woon een klein percentage zijn Nederlands, zijn ook vrienden van mij en ze bezoeken mij regelmatig en ik hun ook.”

Op een vraag van de gespreksleidster dat je wel eens hoort dat allochtonen alleen relaties zouden onderhouden binnen de eigen kring, wordt in de allochtone groep als reactie gegeven dat dat eigenlijk alleen geldt voor mensen van de eerste generatie. Als verklaring hiervoor voeren ze aan dat mensen van de eerste generatie slecht Nederlands spreken en zich daarom tot de eigen groep beperken. Zeker degenen die in Nederland zijn opgegroeid hebben dat probleem niet. Dit levert overigens wel enige discussie op:

Resp. 6 “Als vrijwilligers doen we mee aan de dag van de dialoog en de vereniging heeft ook leden van Turkse afkomst. Een vrouwenvereniging, leeftijd van 35 tegen de 60. Je ziet dat de eerste en tweede generatie terughoudend zijn. En ook bedrijfsuitjes doe ik mee en dagen zoals dit.”

Resp. 4 “Hier geboren, veel vrienden en vriendinnen. In Marokko of Turkije.”

Resp. 8 “Degenen die het doen doen het toch onbewust. Het is niet gekozen van: ik hou het maar bij mijn eigen ras.”

De stellingen met betrekking tot immigratie en integratie

Het SCP heeft vijf stellingen aangeleverd die betrekking hebben op immigratie en integratie en verschillende standpunten daarover. De stellingen zijn eerst afzonderlijk door de deelnemers beoordeeld, daarna is in de groepen verder gesproken aan de hand van de stellingen.

De verschillende houdingen in de groepen zien we terug in de reactie op de stellingen. Op de stelling dat Nederland een prettiger land zou zijn als er minder immigranten zouden wonen blijkt de autochtone groep verdeeld te zijn, de gemengde groep neigt het er niet mee eens te zijn en het merendeel van de allochtone groep is het daar absoluut niet mee eens.

2 | Nederland zou een prettiger land zijn als er minder immigranten zouden wonen

	zeer oneens	oneens	neutraal	eens	zeer eens	weet niet
• autochtonen	1	0	2	0	2	2
• gemengde groep	3	2	1	0	0	1
• allochtonen	5	1	1	1	0	0

In de autochtone groep wordt naar aanleiding van deze stelling door een vrouw naar voren gebracht, dat zonder immigranten er geen mensen zouden zijn die de minder gewilde banen uitvoeren zoals fabriekswerk. Werkloze Nederlanders zijn volgens haar niet bereid om dit soort werk te doen. Een jongere vindt niet dat immigranten uit Nederland gezet hoeven te worden, maar wel dat het toelatingsbeleid aangescherpt moet worden. Aan de hand van een voorbeeld vertelt ze dat een land als Nieuw-Zeeland veel meer eisen stelt aan immigranten en dat vindt ze eigenlijk terecht. Degenen die het er mee eens zijn, motiveren dit door te zeggen dat Nederland veiliger wordt met minder immigranten. Ook komt een verongelijkte houding naar voren, in de zin dat allochtonen anders worden behandeld dan autochtone Nederlanders ten voordele van allochtonen.

Resp. 5 "Veiliger. De Dappermarkt. En ik zie er donker uit. Ik ben vaak de enige Nederlander."

Resp. 1 "Minder agressie."

Resp. 2 "Nederlanders kunnen ook erg zijn."

Resp. 1 "Hebben jullie Blick op de weg gezien met die Turk die aangehouden werd? Er was drama en die agent, die bleef maar netjes. Als ik 'poep' zeg tegen een agent loop ik in de boeien!"

Een ander gaat hiertegen in en zegt dat een Palestijnse collega van hem in elke winkel beveiliging achter zich aan krijgt wat hij bijzonder vervelend vindt.

In de allochtonengroep zijn verschillende meningen voorhanden. Geeft een Marokkaanse vrouw te kennen dat de immigranten juist voor een wat gezelliger sfeer zorgen in Nederland, een aantal gespreksgenoten is van mening dat Nederland inmiddels wel een grens heeft bereikt in het toelaten van immigranten. Zij stellen: Nederland is vol!

Resp. 4 "Nu is het genoeg volgens mij. Er komt steeds meer en meer binnen. Het land wordt vol en de problemen komen dan. Het moet niet meer worden. Het is zo genoeg."

Resp. 3 "Ja, zo denk ik er ook over."

Resp. 4 "Vanuit Turkije en Marokko bijna 80 procent mislukt. Zoveel ellende en problemen."

Vraag: als sommige politici dat zeggen ...

Resp. 2 "Ja, vol is vol."

Resp. 4 "Ja, het is te vol."

Resp. 8 "Maar mensen gaan kinderen krijgen."

Opmerkelijk is dat de aanwezigheid van verschillende culturen door het merendeel van de deelnemers als winst wordt gezien voor onze samenleving, dus ook door de autochtone groep.

3 | De aanwezigheid van verschillende culturen is winst voor onze samenleving

	zeer oneens	oneens	neutraal	eens	zeer eens	weet niet
• autochtonen	0	1	2	3	1	0
• gemengde groep	0	2	1	1	3	0
• allochtonen	0	0	1	3	4	0

De komst van immigranten heeft Nederland volgens een aantal allochtonen veel goeds gebracht, zoals economische groei, diversiteit op de menukaart in restaurants en in het eten in Nederland. In de gemengde groep noemt een deelnemer het een verrijking dat er couscous is. Hij is de mening toegedaan dat je in een multiculturele samenleving van elkaar kunt leren. In de autochtone groep blijkt dat – mits immigranten zich voldoende aanpassen – er zeker sprake kan zijn van een positief effect op de samenleving. Ook blijkt toch sprake van een zeker bedreigd voelen in deze, want bij hen laait de discussie weer op tussen positief en negatief gestemden. Stelt de een dat het gaat om een zekere spreiding over nationaliteiten en niet een oververtegenwoordiging van één groep, de ander benadrukt dat er altijd verschillende culturen zijn geweest.

Resp. 8 “Jij hebt hele andere ervaringen denk ik.”

Resp. 1 “Merendeel is illegaal.”

Resp. 5 “Verdeling over de verschillende culturen dat is heel erg leuk. Afrikaanse, Syrische, Surinaamse en ook wat Marokkaanse en wat Turkse.”

Resp. 8 “Er zijn toch altijd verschillende culturen geweest. Totaal andere cultuur.”

Resp. 2 “Dat is niet erg als ze het in hun eigen huis doen, ze moeten het niet bij ons oplegen.”

Men lijkt in meerderheid de mening toegedaan dat allochtonen niet meer dan nu hun eigen cultuur moeten loslaten.

4 | Allochtonen moeten hun eigen cultuur en gewoonten meer dan nu loslaten

	zeer oneens	oneens	neutraal	eens	zeer eens	weet niet
• autochtonen	2	0	3	1	1	0
• gemengde groep	2	4	0	0	0	1
• allochtonen	4	3	1	0	0	0

De tegenstanders van deze stelling vinden dat mensen de eigen cultuur moeten kunnen vasthouden, omdat dat onderdeel is van hun identiteit. Een jongeman in de gemengde groep voert zijn Limburgse afkomst op als een andere identiteit dan de Amsterdamse mentaliteit, en geeft aan dat het wonen in Nederland niet betekent dat de een of de ander zijn achtergrond los zou moeten laten. In de allochtone groep wordt het voorbeeld aangehaald van Nederlanders die naar Spanje verhuizen en dan ook hun eigen cultuur meenemen. Je eigen cultuur kun je eigenlijk niet loslaten is de stelling, maar is onlosmakelijk met jezelf verbonden.

In het verlengde hiervan blijken de deelnemers uit de gemengde groep en uit de allochtonengroep te vinden dat de meeste allochtonen hun best doen om te integreren in Nederland, in tegenstelling tot de autochtone groep.

5 | De meeste allochtonen doen hun best om te integreren in Nederland

	zeer oneens	oneens	neutraal	eens	zeer eens	weet niet
• autochtonen	1	4	1	1	0	0
• gemengde groep	0	0	2	3	2	0
• allochtonen	0	0	2	4	2	0

In het gesprek hierover blijkt dat je best doen om te integreren heel sterk wordt gekoppeld aan de bereidheid om Nederlands te leren. Enkele autochtone vrouwen in de gemengde groep zien dat de meeste allochtonen proberen de eigen taal te spreken en dat het spijtig is als men het Nederlands niet beheerst, omdat dat het contact bemoeilijkt. Een Marokkaanse gespreksgenote valt hen bij door te stellen dat er nu zo veel meer mogelijkheden zijn voor allochtonen om Nederlands te leren, dat zij zich verbaast als ze jonge Marokkaanse vrouwen ziet die geen Nederlands spreken. Zij vervult in het gesprek duidelijk een brugfunctie tussen de autochtone en allochtone deelnemers.

Resp. 5 *“Ik veroordeel ze nu, maar ik weet niet hoe dat zit bij hun thuis. Ik heb dan een vooroordeel: je bent jong, je kinderen zitten op school waarom spreek je de taal niet?”* (Marokkaanse)

Resp. 3 *“Het kan ook zo zijn dat ze de taal wel spreken maar onderling Turks praten.”* (autochtoon)

Resp. 4 *“Mijn dochter is 22. Ze kan heel goed Nederlands, maar met vriendinnen praat ze alleen maar Turks.”* (autochtone man met Turkse vrouw)

Resp. 8 *“Marokkanen doen dat niet omdat wij verschillende dialecten hebben. Wij begrijpen elkaar niet.”* (Marokkaan)

Resp. 6 *“Veel minder dan Turken.”* (Turkse)

Bij de allochtone groep wordt opgemerkt dat de meeste mensen zich aanpassen op een enkele uitzondering na. Een van hen stelt dat er een heel verschil is als je het aantal allochtonen dat nu een universiteit of hogeschool volgt vergelijkt met een aantal jaren geleden; dat is volgens hem heel snel gegroeid en een teken dat het goed gaat met de integratie.

Bij de laatste stelling blijken de meningen redelijk eensluidend te zijn in de zin dat een grote meerderheid vindt dat er te negatief wordt gesproken en geschreven over allochtonen in Nederland.

6 | Er wordt in Nederland over het algemeen te negatief gesproken over en geschreven over allochtonen

	zeer oneens	oneens	neutraal	eens	zeer eens	weet niet
• autochtonen	1	0	1	4	1	0
• gemengde groep	0	0	0	3	4	0
• allochtonen	0	0	2	6	0	0

In de autochtone groep is al eerder in het gesprek aan de orde geweest dat de beeldvorming rond allochtonen negatief van aard is, volgens enkelen terecht overigens. In de andere twee groepen is duidelijk dat men zich er aan stoort. Nog afgezien van de vraag of allochtonen wel of niet verantwoordelijk zijn voor bepaalde misdragingen, het feit dat deze breed worden uitgemeeten met een verwijzing naar de afkomst is hen een doorn in het oog. De media hebben een machtige rol volgens hen in het creëren en vastzetten van bepaalde beelden over bevolkingsgroepen. De allochtonen pleiten voor een meer evenwichtige berichtgeving en vinden dat er meer aandacht moet worden besteed aan positieve gebeurtenissen. In de gemengde groep levert dit de volgende discussie op, waaruit blijkt dat teleurstelling over de negativiteit en een erkenning van zaken die niet goed gaan met betrekking tot Marokkaanse jongeren in Nederland hand in hand gaan.

Vraag: je raakt het meer?

Resp. 5 "Ik ben teleurgesteld. Toen wij als gastarbeider nodig waren: kom allemaal binnen en nu gaat het economisch niet goed, ik zie dat sommige Marokkanen het verpesten en nu: jullie zijn vervelend, dus rot maar op." (Marokkaanse)

Resp. 8 "Jongens zoals ik hebben daar ook niets te zoeken. Heb hele andere gedachtes. Je bent heel anders opgegroeid. Ik ben gewoon een Nederlander en mij krijg je hier heel moeilijk weg. Het kan gewoon niet." (Marokkaan)

Resp. 5 "Nee, het kan niet maar het wordt wel geroepen." (Marokkaanse)

Resp. 7 "Of bedoelen ze degenen die niet integreren?" (autochtoon)

Resp. 3 "Ik heb het gevoel dat de kinderen niet echt opgevoed worden op een Hollandse manier en dat hoort er ook bij als ze hier wonen: een beetje respect voor andere mensen. Krijg je die vinger weer van zo'n kind [lees: Marokkaans]." (autochtoon)

Resp. 5 "Ja, soms zie ik dat. Zijn meestal jongens die Marokkaanse jongens." (Marokkaanse)

De rol van de opvoeding komt in dit gesprek om de hoek kijken. Er wordt gesteld dat Turkse en/of Marokkaanse kinderen tot laat buiten op straat rondhangen. Iets wat wordt bevestigd door twee allochtone deelnemers. De allochtone kinderen krijgen volgens een Turkse vrouw thuis van hun ouders het beeld mee dat degenen die geen moslim zijn niet deugen. En reageren dit vervolgens af buiten op straat. Idealiter zou het zo moeten zijn dat er onderling respect is voor elkaar, ongeacht het geloof. De situatie nu is echter nog niet zo, is de gedeelde mening in de groep.

Problemen binnen een multiculturele samenleving

De multiculturele samenleving in Nederland levert in de ogen van de deelnemers verschillende problemen op. Zeer eensgezind zijn ze in hun houding dat een gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal en de miscommunicatie die daaruit voortvloeit aan de basis staan van heel veel problemen tussen autochtone en allochtone Nederlanders. In de allochtone groep wordt uitleg gegeven over de achtergronden van de eerste generatie en stelt men dat zij niet in staat zijn om alsnog een inhaalslag te maken in het leren van Nederlands. Ook wordt in deze groep aangegeven dat voor een beperkt aantal allochtonen geldt dat ze niet mee willen doen. Tevens brengen ze naar voren dat met de uitbreiding van de Europese Unie ook andere groepen naar Nederland komen.

De verdere problemen lopen nogal uit elkaar. In de autochtone groep ontstaat een discussie over de mate waarin allochtonen worden voorgetrokken of juist te maken hebben met discriminatie; de standpunten blijven tegenover elkaar staan. In de gemengde groep gaat het meer om problemen die te maken hebben met discriminatie, maar ook onbegrip ten gevolge van het geloof. Ook wordt de opvoeding wederom als negatief punt naar voren gebracht.

Resp. 8 "Miscommunicatie als gevolg van andere taal – taalproblemen." (Marokkaan)

Resp. 5 "Veel allochtonen die in een achtergestelde positie verkeren." (Marokkaanse)

Resp. 7 "Dat komt ook wel door de taal." (autochtoon)

Resp. 6 "Kleding, uiterlijk. Met burka." (Turkse)

Resp. 3 "Dat je niet kan zien wat voor iemand dat is." (autochtoon)

Resp. 7 "Geen contact." (autochtoon)

Resp. 4 "Het geloof." (autochtoon)

Vraag: is dat negatief?

Resp. 4 "Ja, sommige mensen van mijn familie begrijpen niet waarom ik moslim geworden ben als Nederlander zijnde."

Vraag: onbekendheid met geloof?

Resp. 7 "Ik denk dat sommige mensen het geloof misbruiken omdat het hen beter uitkomt." (autochtoon)

Resp. 3 "Opvoeding van de kinderen. Respect voor de medemens." (autochtoon)

In de allochtone groep wordt langer stil gestaan bij de problemen die allochtonen tegen kunnen komen op de arbeidsmarkt, door discriminatie van werkgeverszijde. Dit kan betrekking hebben op het moeilijker vinden van een baan, omdat men aan je achternaam hoort dat je van allochtone afkomst bent. Maar het kan ook te maken hebben met het dragen van een hoofddoek, dat door sommige werkgevers niet wordt getolereerd. Een ervaring van een Marokkaanse vrouw:

Resp. 8 "Ja, maar ik had alles. Goed Nederlands, maar door de hoofddoek ... Ja, zo zie je maar."

Resp. 3 "Ik zou het niet daar bij laten en naar een ander verzorgingstehuis gaan waar vrouw werken met hoofddoek op."

Resp. 8 "Toen ze mij niet accepteerden had ik er gewoon geen zin meer in. Ik ben niet onzeker of zo."

Vraag: doet dat pijn?

Resp. 8 "Ja tuurlijk, je denkt, ik maak geen kans meer. Ik wilde werken en hij vindt dat het niet hoeft, maar ik wilde graag werken en dat is 7 jaar geleden gebeurd."

Dezelfde deelnemer die vindt dat zij ergens anders moest gaan werken, stelt dat je met je instelling zaken ook heel positief kan laten uitpakken. Hij is een groot voorstander van een positieve instelling, maar ziet ook dat je het daar niet altijd mee redt.

De gespreksleidster brengt vervolgens de negatieve ervaringen van de oud-buschauffeur met onbeschofte Marokkaanse jongens in en vraagt wat de deelnemers daarvan vinden.

Ze reageren verontwaardigd over de houding van de jongens en benadrukken het belang van een goede opvoeding en ouders aanspreken op hun opvoeding. Maar ook dat er lik-op-stuk gegeven moet worden bij dit soort gedrag, zodat ze er niet te makkelijk vanaf kunnen komen. Ook wordt aangegeven dat in een groepje jongeren elkaar gaan opfokken en stoer willen doen, waardoor ze tot dit gedrag komen.

Oplossingsrichtingen en maatregelen vanuit de overheid

Allerlei oplossingen worden aangedragen om het samenleven tussen verschillende groepen in Nederland beter te laten verlopen. In meer algemene zin wordt het belang aangegeven van een open en begripvolle houding ten opzichte van elkaar. Indien mensen meer begrip tonen voor elkaars situatie verzacht dat eventueel ervaren tegenstellingen. Daarnaast is de beheersing van de Nederlandse taal in ieders ogen een essentiële voorwaarde voor het in contact kunnen komen met elkaar, je kansen te vergroten op een opleiding, op werk en daarmee ook op integratie. Verder wordt in de autochtone groep de factor tijd genoemd. Een aantal deelnemers in deze groep vindt dat er met elke nieuwe groep in een samenleving ook weer nieuwe problemen ontstaan en dat dat hoort bij deze thematiek. De Polen zouden in die zin de volgende groep kunnen worden waarmee het moeizamer gaat. Hun boodschap is: geef het een paar generaties en dan keert het ten goede. *“Tijd. Voorschooling. Te weinig aandacht voor geweest. Nu is de zaak van in Slotervaart lopen er jongens rond en in Osdorp die het nieuws halen en het nieuws domineren en dat gaat ten koste van een hele grote groep die hele grote sprongen maken. En daar zit volgens mij ook de balans.”*

De overheid krijgt een duidelijk rol toebedeeld in het aanpakken van de problemen. In alle drie groepen wordt aangegeven dat de overheid het leren van Nederlands verplicht moet stellen onder allochtonen. De allochtonen vinden overigens dat er een uitzondering moet worden gemaakt voor de ouderen; zij hebben hun bijdrage aan de Nederlandse samenleving al gegeven en mogen met rust worden gelaten.

In de allochtone groep wordt verder doorgefilosofeerd over de aanpak van allochtone jongeren die zich misdragen. In hun ogen zouden organisaties zoals het buurtwerk een controlerende rol kunnen hebben, zouden de jongeren strenger moeten worden gestraft en ouders moeten worden betrokken bij de aanpak. Als overige maatregelen stellen ze voor dat het belangrijk is dat allochtone mannen en vrouwen aan het werk komen. Maar ook dat er meer aandacht komt voor het onderwijs in de zin van het leren van de taal, het organiseren van naschoolse activiteiten om gehang te voorkomen en het geven van godsdienstles om meer begrip voor elkaar te kweken.

Ze pleiten – net als in de gemengde groep overigens – ook voor het meer gemengd maken van scholen en het spreiden van allochtonen en autochtonen in buurten, omdat volgens hen een deel van de problemen wordt veroorzaakt door een te grote concentratie allochtonen.

Vraag: wat nog meer?

Resp. 5 “Ik zou beginnen met scholen, witte scholen en zwarte scholen. Ik zou allochtonen weigeren. Naar een andere school sturen, zodat het gemengde scholen worden. Dat mag nu niet maar dat moet wel kunnen. Ik zou het dan doen.”

Resp. 6 “Meer lessen invoeren die te maken hebben met godsdienst. Mensen roepen dingen over islam, maar hen meer laten verdiepen in andere geloof en zo ook voor ons bij een ander geloof. Godsdienstles.”

Resp. 8 "Dat was er wel vroeger."

Resp. 4 "En ook woningen verspreiden, de ghettowoningen. Verspreiden is ook beter."

Verder zou het goed zijn volgens een Marokkaanse vrouw als Nederlanders een soort inburgeringscursus zouden doen, maar dan op het vlak van andere culturen. Dit levert discussie op, want mag je zoiets wel verplicht stellen?

Resp. 5 "Inburgeren. Je hebt ook dat Nederlanders ook inburgeringscursus doen dat ze Marokkaanse of Turkse cultuur leren kennen en ze vonden het heel leuk om te doen."

Resp. 3 "Ja, maar dat is absurd. Nederlanders wonen in hun eigen land."

Resp. 5 "Niet dat het moet, maar meer uit interesse. Gewoon tijdens Ramadan op bezoek bij Marokkaanse gezinnen."

Resp. 1 "Nederlanders wonen ook in een gesloten groep en ook in het buitenland blijven de Nederlanders bij elkaar."

In de gemengde groep stelt een Marokkaanse vrouw voor om de gezinshereniging meer aan banden te leggen. Indien allochtonen met autochtone Nederlanders trouwen wordt de cirkel doorbroken van het trouwen in de eigen groep en ook in het naar Nederland halen van partners. Dat levert in haar ogen namelijk een blijvende achterstandspositie op. Een autochtone vrouw brengt daartegenin dat allochtone meisjes vaak worden uitgehuwelijkt en daarin geen keus krijgen van hun ouders. Verder vindt een autochtone man dat de overheid oog moet blijven hebben voor het individu en in haar beleid een bepaalde groep niet over een kam moet scheren. Positieve ervaringen die worden opgedaan in het jeugdzorgbeleid zouden wat hem betreft ook kunnen worden ingezet voor het integratiebeleid.

In de autochtone groep wil men naast het verplicht leren van de Nederlandse taal ook de verplichting opleggen aan allochtonen om werk te zoeken. Een deelnemster gaat nog verder en vindt dat bij het oplopen van een strafblad mensen teruggestuurd moeten worden naar het land van herkomst. Ook in de allochtone groep is dit even aan de orde gekomen, maar dan vooral in het geval dat nieuwkomers zich misdragen.

Resp. 3 "Mensen die allochtoon zijn en sinds kort in Nederland zijn en niet nuttig zijn voor de samenleving zou ik weg sturen."

Vraag: de rest er ook mee eens?

Resp. 8 "Nee, ik niet [lachend]."

Resp. 3 "Die de samenleving alleen geld kosten."

Resp. 5 "Meer de criminelen en de jongeren, die weg sturen."

Resp. 1 "Maar die zijn hier geboren en zijn ook Nederlanders. Nee gewoon harder optreden, niet naar een ander land!"

Eigen rol

Inwoners van Nederland hebben zelf ook een rol te vervullen in het integratievraagstuk. Meer tolerantie en open staan voor elkaar blijken hierin de sleutelwoorden te zijn die in alle groepen worden gebezigd. Het respecteren van elkaars normen en waarden, het opzoeken van de dia-

loog en het krijgen van contact worden eveneens als belangrijke elementen gezien. Het gesprek in de gemengde groep lijkt in die zin ook al een functie te hebben gehad.

In aanvulling op de eerder geformuleerde eigen acties wordt in de allochtone groep nog de samenstelling van de regering als punt naar voren gebracht. De regering zou een multiculturele samenstelling dienen te hebben, omdat een aansturing vanuit een dergelijke regering wint aan geloofwaardigheid en overtuigingskracht.

Tot slot

In de gemengde groep wordt aan het eind van de discussie op verzoek van de gespreksleidster nog even ingegaan op het voorbeeld van de autochtone buschauffeur die in zijn werk veel last heeft gehad van Marokkaanse jongens. Het opvoedingsvraagstuk komt weer om de hoek. Een Marokkaanse vrouw vertelt dat zij het gedrag van Marokkaanse jongens wel herkent, een Marokkaanse gespreksgenoot valt haar bij en legt uit dat het voor hen vaak om imago en status te doen is. Ze maken onderscheid tussen de opvoeding van Marokkaanse en Turkse jongens: de Marokkaanse jongens gaan volgens hen veel meer hun eigen gang. Jongeren en ouders aanpakken lijkt het devies te zijn.

Resp. 8 "In de puberteit zijn ze bijna nooit thuis. Bij Marokkanen gaat het om status en bij Turkse mensen niet. Marokkanen vinden het helemaal niet schandig terwijl je dat doet. Bij Marokkaanse jongens heb je zo iets van ja stoer." (Marokkaan)

Resp. 3 "Die ouders moeten misschien wel heropgevoed worden, ik weet het niet." (autochtoon)

Resp. 8 "Ja, maar hoe selecteer je de ouders?" (Marokkaan)

Resp. 3 "Er moet met de ouders gesproken worden en ze moeten straf krijgen. Niet in een tuchthuis, gewoon door zijn vader en moeder. Dat soort dingen, geen vriendjes, geen ds vandaag en thuisblijven." (autochtoon)

In de allochtone groep wordt op het laatst het verschil in stemming over de Nederlandse samenleving tussen de autochtone groep en hen aangestipt. Welke verklaring zien zij hiervoor? Deels zien ze als verklaring dat het in het land van herkomst slechter gaat dan in Nederland, deels ligt het volgens hen ook aan de mentaliteit van autochtone Nederlanders. Laatstgenoemden hebben volgens hen iets meer de neiging tot zeuren dan zichzelf.

Ook is Wilders even te berde gebracht door de gespreksleidster. Wat te doen?

De algemene toon in deze groep is om het niet al te groot te maken. De media besteden volgens hen te veel aandacht aan Wilders en zijn ideeën, daar gaat een beïnvloedende werking van uit. Het lijkt hun zaak niet al te veel ruchtbaarheid te geven aan zijn opinies en zelf je rustig te gedragen, zodat Wilders niet verder koren op zijn molen krijgt.

Resp. 5 "En hij is populair en ja de media maakt hem groot zeg maar."

Vraag: moeten we er iets aan doen?

Resp. 5 "Vrijheid van meningsuiting, hij heeft een mening."

Resp. 3 "Hij gaat te ver in zijn mening."

Resp. 5 "Als ik hem zie ik hoef niet te horen wat hij zegt."

Vraag: maak je je zorgen om Wilders?

Resp. 3 "Ja, er wordt wel haat gezaaid."

Resp. 4 "We moeten rustig en voorzichtig zijn netjes gedragen. Je word ingeperkt in hoe je wilt leven. Gewoon rustig werk doen en niet gekke dingen doen, dan komt het goed."

Resp. 4 "Hij gebruikt die mensen [lees: Marokkaanse jongeren] van in de bus."

Een van de deelnemers doet een oproep aan allochtonen om bij de volgende verkiezingen te gaan stemmen. Dat is volgens haar van belang om die partij te helpen die je graag aan de macht wil zien. Zonder stemmen heb je volgens haar geen recht van klagen.

3.5   Lessen uit de gesprekken

Aan het eind van het groepsgesprek zijn we nagegaan hoe men staat tegenover het initiatief van de overheid om door middel van onderzoek te weten te komen wat burgers bezighoudt. Zoals altijd blijkt dat men unaniem positief staat tegenover dit initiatief. De autochtonen geven nog enkele tips mee voor de overheid. Een deelnemster vindt dat er meer positief nieuws moet komen over de immigranten die het wel goed doen in de Nederlandse samenleving. Zodat er wat tegenwicht komt tegen alle negatieve berichtgeving. Een ander neemt de gelegenheid te baat om zijn mening te geven over het optrekken van de pensioengerechtigde leeftijd naar 67 jaar. Het is nu al heel lastig om tot je 65^e door te werken – zoals hij zelf heeft ondervonden – en wat hem betreft is het geen goede maatregel. Een ander benadrukt dat immigranten in Nederland goed moeten worden aangepakt. Bij de gemengde groep wordt naar voren gebracht dat men het wel belangrijk vindt dat er ook in andere plaatsen gesprekken worden gedaan, zij zien zichzelf niet als afspiegeling van de Nederlandse samenleving. Een Marokkaanse deelnemster vindt dat de overheid gezinshereniging moet inperken en eerder moet ingrijpen bij kinderen die dreigen te ontsporen. Wat haar betreft dienen ouders van deze kinderen te worden betrokken in interventies.

De allochtone groep is eveneens positief over het gesprek, omdat de overheid op deze wijze een indruk krijgt hoe zij over zaken denken. Naar aanleiding van de vraag of het prettig is om in een groep allochtonen dit gesprek te voeren of dat ze dat liever in een gemengde groep hadden gedaan, blijkt dat ze de voorkeur hadden gegeven aan een gemengde groep. De motivatie hiervoor:

Resp. 3 "Ik zou een mix willen zien."

Resp. 8 "Ja, ik wil ook een mix."

Resp. 5 "Ja, de samenleving is ook een mix. Alle rassen bij elkaar zetten."

Resp. 3 "De dialoog aangaan samen."

Resp. 5 "Ja, maar dit is anders."

Resp. 8 "We begrijpen elkaar wel ja. Onze meningen zijn toch het zelfde."

Vraag: komt dat door allochtone afkomst?

Resp. 3 "Je herkent elkaar meer. Misschien ben je het niet eens met die persoon maar je begrijpt wel waarom hij het zegt."

De overheid zou volgens hen kunnen leren uit dit onderzoek dat allochtonen wel goede burgers zijn en dat zij zich zelf ook ergeren aan de problemen rondom hangjongeren van allochtone afkomst. Het lijkt erop dat ze vinden dat de overheid niet genoeg oog heeft voor allochtonen, dat de overheid zich onvoldoende betrokken opstelt. In het verlengde hiervan wordt gepleit voor het investeren in allochtonen op het terrein van onderwijs en sport. *“Ze moeten hen [lees: allochtonen] bewust maken wat het hen oplevert om hun best te doen.”*

Een deelnemer heeft de indruk dat allochtone werknemers als eerste een bedrijf moeten verlaten als het slechter gaat. Een ander vindt dat bedrijven door de overheid verplicht moeten worden gesteld om stageplekken ter beschikking te stellen: voor iedereen. Tot slot wordt nog de suggestie gedaan om met rolmodellen te werken en allochtonen door succesvolle allochtonen te laten begeleiden.

4 Conclusies en slotwoord

In het voorafgaande zijn de resultaten meer in detail terug te vinden. Navolgend presenteren we eerst de belangrijkste bevindingen van de drie groepsgesprekken uitgevoerd met autochtone en allochtone Nederlanders in het kader van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven. De gesprekken hebben in Amsterdam plaatsgevonden. Vervolgens geven we onze indruk weer van hetgeen in de groepen naar voren is gebracht.

4.1 Conclusies

De belangrijkste conclusies uit het onderzoek kunnen als volgt worden weergegeven:

- De keuze in dit onderzoek voor een groep autochtone Nederlanders, een gemengde groep en een groep allochtone Nederlanders geeft aanleiding tot verschillende geluiden; de groepssamenstelling was duidelijk van invloed met name op de wijze waarop men met elkaar in gesprek was. De autochtone groepsdiscussie werd gekenmerkt door een heftig verloop. Hoger en lager opgeleiden namen verschillende standpunten in, de hoger opgeleiden brachten nuanceringen aan, waar de lager opgeleiden vooral de negatieve toon zetten. In de gemengde groep overheerste de redelijkheid en het met elkaar in gesprek willen blijven en in de allochtone groep hadden optimisme en eensgezindheid de overhand. Voor zover we deze indruk zelf al hadden, werd deze later ook bevestigd door een aantal deelnemers uit de verschillende groepen.
- De belangrijkste thema's die in de samenleving spelen worden verschillend beleefd door de groepen. De groep autochtone Nederlanders is vooral van mening dat het de slechte kant opgaat met de samenleving en heeft als argumenten daarvoor het thema immigratie en integratie in combinatie met een lakse houding van de overheid. Waarbij overigens gelijk naar voren komt dat men uit eigen ervaringen put. In de gemengde groep hebben de positief gestemden net het overwicht, de allochtone groep is unaniem positief gestemd. Hun argumenten voor een positief gevoel worden ontleend aan de welvaart in Nederland, een persoonlijk geluksgevoel. Tegelijkertijd komen de verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd en de stijgende werkloosheid wel als negatieve tendensen naar voren. Ook het verslechterend klimaat tussen moslims en niet-moslims baart enkelen zorgen.
- Met name voor de allochtone groep lijkt op te gaan, dat ze niet willen vervallen in zwartkijkerij, maar een positieve houding willen uitstralen. De vergelijking met het land van herkomst is snel gemaakt en geeft aanleiding tot tevredenheid over de georganiseerdheid van de Nederlandse samenleving. Hun invalshoek lijkt anders te zijn; ze redeneren niet vanuit een positie dat er afbreuk wordt gedaan aan hun verworvenheden, maar eerder vanuit een positie dat ze hun leven hier opbouwen.
- De economische en financiële crisis heeft voor het merendeel van de deelnemers gevolgen in het persoonlijke leven. Dit betreft dan vooral de positie op de arbeidsmarkt in het moeite hebben met het vinden van een (nieuwe) baan; in dit onderzoek worden jongeren en allochtone vrouwen hierdoor getroffen. Daarnaast hebben sommigen te maken met een waarde-

daling van hun pensioen en/of beleggingen en het lastig kunnen (ver)kopen van een huis. Men laat overigens niet na te stellen dat de crisis ook positieve effecten heeft, want sommigen hebben juist dankzij de crisis een huis kunnen kopen of forse kortingen gekregen op grote aankopen.

- Jongeren – allochtone en autochtone – hebben ondanks de slechtere vooruitzichten op een baan niet een heel zorgelijke houding. Degenen met vaste banen zijn ook niet somber gestemd. Met name de ouderen in het gezelschap en de kostwinners hebben meer oog voor de risico's die ze lopen bij een eventueel ontslag. Een ontslag heeft voor kostwinners verstrekkende gevolgen. Verder is het voor vijftigplussers op de arbeidsmarkt moeilijk om aan een nieuwe baan te komen.
- Het kennisniveau over het optreden van de overheid is uiteenlopend, waarbij opvalt dat in de allochtone groep de meeste maatregelen worden genoemd. Een focus op het eigen leven en de indruk dat beslissingen toch buiten hun gezichtsveld worden genomen, leveren enige desinteresse en machteloosheid op ten aanzien van de omgang van de overheid met de crisis. Men geeft blijk niet heel veel vertrouwen te hebben in de maatregelen van de overheid. Ook wordt de rol van de overheid in het keren van de crisis gerelativeerd; grootmachten als de VS en internationale concerns hebben een veel wezenlijker invloed. Slechts een kleine minderheid spreekt over goede intenties, deskundigheid en daadkracht inzake het overheidsoptreden.
- De op Prinsjesdag aangekondigde bezuinigingen gaan waarschijnlijk gebeuren op terreinen waarvan men vindt dat er al veel te veel op is bezuinigd zoals de zorg, het onderwijs en de politie. Wantrouwen lijkt te overheersen boven vertrouwen in de maatregelen. Er wordt een beroep gedaan op meer controles op de overheidsuitgaven en de noodzaak van uitgaven tegen het licht te houden, voordat op – in hun ogen wezenlijke terreinen voor de samenleving – wordt bezuinigd.
- De persoonlijke ervaringen met het leven in een multiculturele samenleving lopen uiteen. Autochtone deelnemers wonen deels in gemengde buurten, deels in meer witte buurten. De percepties blijken hand in hand te gaan met de mate waarin ze geconfronteerd worden met het aandeel allochtonen in de wijken en op school. Met name de concentratie van Turken en Marokkanen in bepaalde wijken geeft aanleiding tot negatieve gevoelens. Allochtone deelnemers hebben een focus op de eigen groep, maar tegelijkertijd een duidelijker wens en praktijk om met meer bevolkingsgroepen – inclusief autochtonen – om te gaan.
- Opvallend is dat men positief is over de contacten op het werk. Er is duidelijk waardering voor werkende allochtonen in tegenstelling tot werkloze allochtonen of rondhangende Marokkaanse jongeren. Er is een gevoel merkbaar dat men dan een bijdrage levert aan de maatschappij in plaats van als kostenpost te worden gezien.
- De groep Marokkaanse jongeren wordt door een ieder – autochtoon en allochtoon – als probleemgroep benoemd. Men is het redelijk met elkaar eens dat een kleine groep – momenteel de Marokkaanse jongeren – het verpest voor de totale groep Marokkanen en Turken in Nederland. De negatieve beeldvorming in de media scherpt het beeld verder onnodig hard aan, wat negatieve repercussies heeft voor het leefklimaat in Nederland. Ook wordt gesignaleerd dat de tegenstellingen tussen moslims en niet-moslims steeds zwaarder worden aanzet.

- De problemen in de multiculturele samenleving worden volgens de deelnemers grotendeels ingegeven door miscommunicatie en onbegrip als gevolg van een gebrekkige beheersing van het Nederlands. Discussiepunt is in hoeverre allochtonen te maken hebben met voortrekkerij dan wel discriminatie; de meerderheid is echter van mening dat allochtonen te maken hebben met discriminatie op de arbeidsmarkt. De opvoeding wordt eveneens als probleem naar voren gebracht; zo zou het in Marokkaanse gezinnen te veel gebruikelijk zijn dat jongeren zichzelf en elkaar opvoeden wat leidt tot ontsparingen.
- Oplossingsrichtingen vanuit de overheid worden vooral gezocht in het verplichten van allochtonen tot het leren van de Nederlandse taal. Het kunnen communiceren in Nederlands wordt in de discussies als essentiële voorwaarde geformuleerd voor goed samenleven, beter onderling contact, grotere kansen op het succesvol doorlopen van opleidingen en daarmee op werk. Verder wordt het belang benadrukt van een lik-op-stuk-beleid voor degenen die zich misdragen, waarbij ook wordt gesteld dat ouders betrokken dienen te worden bij interventies. Integratiebeleid zou tevens een spreidingsbeleid kunnen inhouden van autochtonen en allochtonen over scholen en buurten volgens sommigen. Opmerkelijk is dat vanuit allochtonen wordt aangegeven dat gezinshereniging, maar sowieso het toelatingsbeleid aan enige heroverweging toe is; de samenleving is wat hun betreft aan een grens gekomen voor wat betreft het opnemen van nieuwkomers. De eisen aan nieuwkomers mogen volgens een ieder trouwens hoger worden gesteld.
- De eigen rol in het integratievraagstuk wordt vooral gezien in tolerantie en elkaar met een open houding tegemoet treden. Het respecteren van elkaars normen en waarden, in contact treden met elkaar en begrip hebben voor de ander zijn sleutelwoorden in dezen.

4.2 Slotwoord

In eerdere onderzoeken hebben we al gemerkt dat de groepssamenstelling van invloed is op de wijze waarop er met elkaar wordt gesproken, maar ook op het verloop van de gesprekken. Inzet van dit onderzoek was om na te gaan welke invloed uitgaat van het samen dan wel apart bevragen van autochtonen en allochtonen, vandaar de verschillende combinaties in de drie groepen. Opvallend was dat de discussie waarin zowel autochtone als allochtone Nederlanders waren vertegenwoordigd naar onze mening goed duidelijk maakte wat het belang is van onderling contact in het kader van het thema immigratie en integratie. De sfeer was vrij open en men kon bepaalde situaties uitleggen en toelichten aan elkaar. Hierdoor bleken bepaalde opvattingen over elkaar sneller te kunnen worden rechtgezet en het begrip toe te nemen. Ook al bleek in de terugblik dat men het gevoel had dat sommigen zich enigszins hadden ingehouden, toch gebeurt er eigenlijk meer in zo'n gesprek dan in de gesprekken met alleen autochtone Nederlanders of alleen allochtone Nederlanders. Vanzelfsprekend kunnen we niet nagaan in hoeverre het toegenomen begrip beklijft in het dagelijks leven.

In de autochtone groep was de stemming vrij negatief over integratie en immigratie, maar er werd niet alleen geoordeeld op basis van 'horen zeggen'. Men putte voor de negatieve kijk uit eigen ervaringen, die ook niet mals waren. Het was interessant geweest om te zien hoe de discussie was verlopen, indien de negatief gestemden een gesprek hadden gehad met een paar allochtone Nederlanders. Vanuit de groep allochtone Nederlanders werd overigens ook expliciet aangegeven dat een mix in samenstelling wat hen betreft te prefereren was geweest.

Negatieve ervaringen en de invloed ervan op de attitude van mensen zijn ons inziens niet makkelijk te keren, maar dat wil niet zeggen dat er geen toenadering mogelijk is. Een goede beheersing van de Nederlandse taal en een open houding worden daarin als verbindende en voorwaardenscheppende elementen gezien.

De multiculturele samenleving in Nederland is een samenleving die met horten en stoten gaat. In een gesprek werd gerefereerd aan de omstandigheid dat in elk tijdsgewricht een bepaalde groep nieuwkomers in Nederland een negatief beeld oproept. Met deze constatering worden bepaalde problemen van nu gerelativeerd. Een relativering die echter in de media en de algemene beeldvorming soms ver te zoeken is. Duidelijk is dat het thema raakt aan zoals Norbert Elias al in de jaren '50 omschreef het probleem van 'gevestigden en buitenstaanders' en dat het een thema blijft dat veel aandacht vraagt van zowel de burgers als van de overheid.

Bijlage 1 Uitnodigingsbrief

UITNODIGING VOOR DEELNAME ONDERZOEK

We zijn op zoek naar mensen die mee willen praten over onderwerpen die alle Nederlanders aangaan.

Veldkamp Marktonderzoek – een zusterbedrijf van TNS NIPO – voert binnenkort onderzoek uit over de stand van zaken in de Nederlandse samenleving. Wat gaat er goed, wat gaat er minder goed? Wat verwachten we van de politiek? We doen dit onderzoek in opdracht van een niet commerciële, onafhankelijke instelling.

We willen u vragen of u mee wilt doen aan dit onderzoek en op die manier invloed uit te oefenen op het te voeren beleid. Concreet gaat het om het volgende:

- Deelname aan een groepsgesprek van twee uur.
- Het gesprek staat gepland op **maandag 16 november** a.s. Start om 17.00 uur.
- Het gesprek wordt geleid door een van onze onderzoekers; u zult samen met zeven andere deelnemers van gedachten wisselen over dit onderwerp.
- Het onderzoek vindt plaats in Amsterdam (centrale locatie, vlakbij het NS Station, voldoende parkeergelegenheid).
- Tijdens het gesprek worden video-opnames gemaakt, alleen voor intern gebruik.
- Voor deelname ontvangt u een financiële vergoeding. Vanzelfsprekend wordt de door u verstrekte informatie strikt vertrouwelijk behandeld. Uw naam en verdere gegevens worden niet verder bekend gemaakt.

Hoe reageren?

Graag willen we weten of we op u kunnen rekenen. Wilt u meedoen, vul dan onderstaande gegevens in en stuur deze alstublieft zo snel mogelijk terug. Aangezien het onderzoek binnen afzienbare tijd gaat plaatsvinden, willen we u vragen om zo snel mogelijk te reageren, liefst voor 2 november.

Ja, ik wil meedoen en mijn gegevens zijn:

- Respondentnummer:
- Naam en achternaam:
- Hoogst gevolgde opleiding:
- Beroep / bezigheden:
- Gezinssamenstelling:
- Leeftijd:
- Adres:
- Telefoonnummer(s):

Alvast hartelijk dank voor het invullen van uw gegevens, ik kijk uit naar de reacties. Mocht u meer willen weten over het onderzoek, dan kunt u ons ook bereiken via telefoonnummer 020 – 5225 999. U kunt dan vragen naar XXX.

Vriendelijke groet,

Indien we veel aanmeldingen krijgen dan kunnen we niet iedereen uitnodigen. Mocht u op 11 november niets van ons hebben gehoord, dan kunt u ervan uitgaan dat we voldoende mensen hebben kunnen benaderen. We willen u dan in ieder geval wel hartelijk danken voor uw bereidheid te reageren op dit verzoek.

Bijlage 2 Checklist + vraagstellingen

CHECKLIST BURGERSPERSPECTIEVEN 16/17 NOVEMBER 2009

Opdrachtgever: SCP
Onderwerp: 'de stand van zaken in de samenleving'
Methode: groepsdiscussie
Gespreksduur: 1,5 a 2 uur
Locatie: Amsterdam

A. Introductie en kennismaking (15 minuten)

- Welkom heten bij Veldkamp
- Opdrachtgever: het Sociaal en Cultureel Planbureau
- Thema: De stand van zaken in onze samenleving. Wat gaat er goed, wat gaat er minder goed? Wat verwachten we van de politiek?
- Spelregels:
  - Het gaat om meningen, dat betekent dat er geen goede of foute antwoorden zijn. Verzoek om vrijuit te spreken.
  - Verzoek om mobiele telefoons uit te zetten.
  - Opname, meekijken en anonimiteitwaarborg.
- We beginnen met voorstelronde: naam, leeftijd, bezigheden, gezinssituatie.

B. De stand van de samenleving (20 minuten)

- Hoe vindt u dat het gaat in de Nederlandse samenleving? Gaan we de goede of de verkeerde kant uit? U kunt dit laten zien met de kaart: grijs = verkeerde kant, wit = goede kant.
- Voor degenen met grijze kaart: kom eens met argumenten voor uw mening. Waarom vindt u dat het de verkeerde kant op gaat?
- Voor degenen met witte kaart: Wat vindt u van hun argumenten? Overtuigen deze argumenten u?
- Eventueel: Ik vind alle tot nu toe genoemde argumenten een beetje zwak. Probeer mij nou eens echt te overtuigen.....
- Voor degenen met witte kaart: Welke argumenten zijn er voor uw mening? Waarom vindt u dat het niet de verkeerde kant op gaat?

- Voor degenen met grijze kaart: Wat vindt u van hun argumenten? Overtuigen deze argumenten u?
- Eventueel: ik vind alle tot nu toe genoemde argumenten een beetje zwak. Probeer mij nou eens echt te overtuigen.....

C. De financiële en economische crisis (25 minuten)

Ik wil het nu met u hebben over de financiële en economische crisis. Ik wil graag dat u eerst een vraag beantwoordt voor uzelf. Dan kunnen we er daarna met elkaar over hebben. (INT.:Deel invulformulier uit en laat vraag invullen)

- Hoe heeft u de vraag beantwoord?
- Kunt u uw antwoorden verder toelichten: hoe heeft u persoonlijk last van de crisis?
- Maakt u zich in dit kader zorgen over de toekomst? Waarom?
- Past u uw dagelijkse leven aan onder invloed van de crisis? Hoe dan: wat doet u of laat u?
- Hoe kijkt u naar de nabije toekomst: gaat de crisis dan ook voor u gevolgen hebben?
- Hoe reageert de Nederlandse overheid op de financiële en economische crisis? Wat doet de regering/overheid?
- Heeft u wel of niet vertrouwen in de aanpak van de Nederlandse overheid? Waar zit 'm dat in, hoe komt dat?
- Hoe vindt u de berichtgeving over de maatregelen?
- Welke toon heeft de berichtgeving over de komende maatregelen?
- Wat ligt er in het verschiet aan maatregelen de komende tijd? Hoe kijkt u daarnaar?
- Wat voor gevoel roepen deze maatregelen bij u op?
- Het lijkt erop dat de overheid volgend jaar of snel daarna flink zal moeten bezuinigen. Wat vindt u daarvan?

D. Verdieping uitkomsten kwantitatief onderzoek (45 minuten)

We gaan het met elkaar hebben over immigratie en integratie, met andere woorden hoe leven we als niet-westerse allochtone en autochtone Nederlanders met elkaar in Nederland samen. Persoonlijke ervaringen, de omgang van de politiek komen allemaal aan bod.

- Allereerst wil ik graag iets weten over hoe uw buurt eruit ziet: in hoeverre woont u in een gemengde buurt? Hoe gaat dat?
- Gaan uw kinderen naar een gemengde school? Wat vindt u daarvan?
- En hoe is dat op uw werk: is dat een gemengde werkomgeving? Hoe gaat dat: welke ervaringen heeft u?
- In hoeverre heeft u contact met mensen met een andere herkomst? Is dat meer op een oppervlakkig niveau of behoren zij tot uw kennissen- of vriendenkring?

Ik wil graag dat u enkele vragen beantwoordt voor uzelf. Dan kunnen we er daarna met elkaar over hebben. (INT.:Deel invulformulier uit en laat vragen invullen)

- Hoe heeft u de stellingen beantwoordt? (INT. Inventariseer op flipover)
- Laten we beginnen met de eerste stelling; waarom heeft u deze zo beantwoordt? Kunt u dat toelichten? Wie is het daarmee een/oneens? Waarom?
- Hoe kijkt u naar de aanwezigheid van verschillende culturen in onze samenleving? Positief of negatief? Waarom? Op basis van welke argumenten denkt u dat?
- Vindt u dat allochtonen hun cultuur en gewoonten meer dan nu moeten loslaten? Waarom wel/niet? Argumenten?
- Doen allochtonen hun best om te integreren? Wat houdt dat eigenlijk in volgens u?
- Er staat ook een stelling in over de manier waarop er wordt gesproken en geschreven over allochtonen: wat vindt u daarvan? Klopt dat?
- Vindt u dat allochtonen gelijk hebben als ze zeggen: Ook al wonen we hier 30 jaar, we zijn en blijven een allochtoon en worden nooit als een 'echte' Nederlander gezien? Hebben ze hiermee een punt? Waarom?
- Welke problemen levert een multiculturele samenleving op?
- Hoe zou het anders, beter kunnen gaan met de multiculturele samenleving? Wat is daarvoor nodig?
- Ook binnen de politiek zijn er verschillende meningen over dit onderwerp. Wat vindt u dat de overheid moet doen? En waarom moet ze dat doen?
- Stel dat we met elkaar het beleid mogen bepalen: wat moet er dan volgens u gebeuren? Welke argumenten heeft u hiervoor?
- En wat moet er in uw ogen zeker niet gebeuren?
- Kunnen mensen zoals u en ik daar een rol in spelen? Hoe?

- Zijn er op dit punt verschillen tussen wat autochtonen en allochtonen kunnen doen?

E. Afronding (5 minuten)

- Wat vindt u ervan dat de overheid dit soort onderzoek laat uitvoeren? Wat maakt u daaruit op?
- Zijn er nog dingen niet aan de orde geweest, maar die u wel belangrijk vindt om te noemen?
- Eventueel telefonisch een korte terugblik op het onderzoek: zou u uw telefoonnummer waar u overdag op te bereiken bent daarvoor willen geven? (tijden)
- Vragen uit de meekijkruimte?

Dank voor de medewerking.

1.

Heeft de economische crisis een of meerdere van de onderstaande gevolgen gehad voor u persoonlijk of voor iemand in uw huishouden?

Meerdere antwoorden mogelijk

- Ik kan geen hypotheek voor een nieuw huis krijgen**
- Ik kan mijn hypotheek niet meer betalen**
- Ik kan mijn huis niet verkopen**
- Ik zit in de deeltijd-WW**
- Ik heb mijn baan verloren**
- Ik kan niet aan een (nieuwe) baan komen**
- Mijn zakelijk krediet is afgekeurd**
- De waarde van mijn beleggingen is gedaald**
- Mijn pensioen is in waarde gedaald**
- Nee, geen van deze gevolgen**
- Ik weet het niet / wil het niet zeggen**

2.

Wilt u van de volgende uitspraken aangeven in hoeverre u het ermee eens of oneens bent?

Wilt u uw antwoorden in de hokjes aankruisen?

	zeer oneens	oneens	neutraal	eens	zeer eens	ik weet het niet
1. Nederland zou een prettiger land zijn als er minder immigranten zouden wonen						
2. De aanwezigheid van verschillende culturen is winst voor onze samenleving						
3. Allochtonen moeten hun eigen cultuur en gewoonten meer dan nu loslaten						
4. De meeste allochtonen doen hun best om te integreren in Nederland						
5. Er wordt in Nederland over het algemeen te negatief gesproken en geschreven over allochtonen						

Bijlage 3 Achtergrondgegevens respondenten

RESPONDENTENOVERZICHT

P4982

16 november 2009

Amsterdam

17.00 – 19.00

M/V	LEEFTIJD	OPLEIDING	BEROEP	GEZIN
M	23	MBO	Hovenier	Alleenstaand
M	39	LTS	Zelfstandig ondernemer	Gehuwd, 3 kinderen
M	42	HBO	Coördinerend verpleegkundige	Gehuwd, 1 kind
M	61	LBO	Gepensioneerd buschauffeur	Gehuwd
V	20	MBO	Studente grafisch vormgeven	Thuiswonend
V	31	MAVO	Thuishulp	
V	48	MBO	Front office medewerkster	Samenwonend
V	54	WO	Docent / schrijver	Latrelatie / woont alleen

RESPONDENTENOVERZICHT

P4982

16 november 2009
19.30 – 21.30

Amsterdam

M/V	LEEFTIJD	OPLEIDING	BEROEP	GEZIN	AFKOMST
M	49	LBO	Expeditie	Gehuwd, kinderen	NL
M	25	HBO/WO	Administratief medewerker	Alleenstaand	NL
V	49	MBO	Secretaresse	Gehuwd, kinderen	NL
V	64	Middelbaar	(soms) zangeres	Gehuwd	NL
M	22	VMBO	Werkzoekend	Thuiswonend	Turks
V	50	Mavo	Geen	Alleenstaand	Turks
M	21	HBO	Student	Woont samen met zus	Marokkaans
V	30	HBO	Werkcoach	Alleenstaand	Nederlandse

RESPONDENTENOVERZICHT

P4982

17 november 2009
18.00 – 20.00

Amsterdam

M/V	LEEFTIJD	OPLEIDING	BEROEP	GEZIN	AFKOMST
M	32	MBO	Werkzoekend	Gehuwd, kinderen	Turks
M	48	HAVO	Beveiligers	Gehuwd, kinderen	Turks
V	54	Basisonderwijs	Gastvrouw	Alleenstaand, kinderen	Turks
V	27	MBO+	Administratief medewerkster	Thuiswonend	Turks
M	23	HBO	Projectleider	Thuiswonend	Marokkaans
M	32	HBO	Consultant	Gehuwd, kinderen	Marokkaans
V	38	MBO	Peuterleidster	Gehuwd, kinderen	Marokkaans
V	34	LBO	Huisvrouw	Gehuwd, kinderen	Marokkaans